

Západočeská univerzita v Plzni

FAKULTA PEDAGOGICKÁ
KATEDRA ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY

EXPRESIVITA A JAZYKOVÁ KOMUNIKACE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

*Bc. Andrea Tomanová
Učitelství pro střední školy, obor ČJ-VV
léta studia (2011 - 2013)*

Vedoucí práce: *Doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc.*

Plzeň, 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

Plzeň, 4. července 2013

.....
vlastnoruční podpis

Poděkování

Děkuji vedoucímu diplomové práce doc. PhDr. Milanu Hrdličkovi, CSc. za hodnotné rady a připomínky při zpracování diplomové práce.

Děkuji také všem respondentům za vyplnění dotazníků.

Dále bych ráda poděkovala své rodině a přátelům za psychickou a finanční podporu při studiu.

OBSAH

1	ÚVOD.....	1
2	TEORETICKÁ VÝCHODISKA.....	3
2.1	LINGVISTIKA	3
2.1.1	Lingvistika obecně.....	3
2.1.2	Vybrané lingvistické disciplíny - lexikologie a etymologie	4
2.2	JAZYKOVÁ KOMUNIKACE.....	5
2.2.1	Vymezení pojmu jazyk, funkce jazyka	5
2.2.2	Mluvená a psaná podoba jazyka	7
2.2.3	Komunikace obecně.....	9
2.2.4	Komunikant.....	12
2.2.5	Komunikát.....	13
2.3	EXPRESIVITA SLOVA	13
2.3.1	Expresivita obecně	13
2.3.2	Druhy expresivních příznaků.....	16
2.4	EXPRESIVITA VĚTY	18
2.4.1	Věty citové	19
2.4.2	Prostředky syntaktické a tvaroslovné	21
2.4.3	Prostředky lexikální	22
2.5	EXPRESIVNÍ VÝRAZY V BELETRII.....	23
3	METODY A KRITÉRIA ZKOUMÁNÍ	30
3.1	DOTAZNÍK.....	30
3.2	POSTUP PRÁCE.....	30
4	ANALÝZA TEXTU	32
4.1	ANALÝZA EXPRESIVNÍCH VÝRAZŮ S Kladným citovým příznakem.....	32
4.2	ANALÝZA EXPRESIVNÍCH VÝRAZŮ SE záporným citovým příznakem	32
4.3	VYSVĚTLENÍ PŮVODU EXPRESIVNÍCH VÝRAZŮ POMOCÍ ETYMOLOGICKÉHO SLOVNÍKU	33
4.4	ANALÝZA DOTAZNÍKU	36
4.4.1	O dotazníku.....	36
4.4.2	Analýza otázek dotazníku	38
4.4.3	Srovnání výsledků jednotlivých generací.....	53
5	ZÁVĚR.....	59
6	SEZNAM LITERATURY.....	61
6.1	KNIŽNÍ ZDROJE	61
6.2	STUDIJNÍ TEXTY	62
6.3	SLOVNÍKY.....	62
6.4	AKADEMICKÉ PRÁCE	62
7	RESUMÉ.....	63
8	PŘÍLOHY.....	I
8.1	PŘÍLOHA 1 - DOTAZNÍK	I
8.2	PŘÍLOHA 2 - Ukázka vyplněného dotazníku	III
8.3	PŘÍLOHA 3 - TABULKA DŮVĚRNÝCH SLOV, KTERÝMI OSLOVUJÍ DOTAZOVANÍ SVÉ BLÍZKÉ	V
8.4	PŘÍLOHA 4 - TABULKA VULGARISMŮ	XI

1 ÚVOD

Již v bakalářské práci jsme se zabývali expresivními pojmenováními, především pojmenováními mezi partnery. Po zpracování bakalářské práce jsme se rozhodli, že v navazujícím tématu budeme pokračovat i v práci diplomové. Tématem této diplomové práce je expresivita a jazyková komunikace.

Cílem diplomové práce je pojednat o expresivitě a jazykové komunikaci, pojednat o expresivních výrazech v beletrii, sestavit dotazník týkající se expresivních výrazů s kladným i záporným citovým příznakem a provést výzkumnou sondu zaměřenou na danou problematiku. Tento výzkum budeme provádět mezi dvěma generacemi. Výsledky vyplněných dotazníků zpracujeme, použité výrazy vysvětlíme na základě etymologického slovníku a roztřídíme je podle expresivních příznaků. Nakonec porovnáme výsledky jednotlivých generací, a to studentů středních a vysokých škol (15 - 26 let) a dospělých- nestudentů ve věku 27 - 45 let. Prostřednictvím komparace chceme zjistit, jaké povědomí mají o expresivních výrazech dotyčné generace, jaké expresivní výrazy respondenti používají. Očekáváme, že se jednotlivé generace budou svými odpověďmi alespoň částečně odlišovat, protože vycházíme z empirického předpokladu, že dnešní mladí lidé (především studenti SŠ) nemají příliš bohatou slovní zásobu. Domníváme se, že jedním z důvodů nízké úrovně slovní zásoby u mladých lidí je nízká čtenářská gramotnost.

Diplomová práce je rozdělena do tří částí.

První kapitola nazvaná Teoretická východiska je zaměřena na vymezení pojmů. Zaměřujeme se na vysvětlení pojmu lingvistika a na vybrané lingvistické disciplíny, a to lexikologii a etymologii. Zabýváme se také vymezením pojmu jazyk, jazykovými funkcemi, vysvětlujeme rozdíl mezi mluvenou a psanou podobou jazyka, dále blíže specifikujeme pojem komunikace a zabýváme se jejími složkami, a to komunikantem a komunikátem. V této kapitole se také věnujeme otázce expresivity slova, expresivity věty a expresivním výrazům v beletrii.

Druhá část je věnována popisu metod a kritérií zkoumání. Blíže zde specifikujeme vytvořený dotazník, který budeme používat jako podklad pro analýzu. Uvádíme zde také, jak budeme při analýze postupovat.

V poslední kapitole se zabýváme analýzou shromážděného materiálu. Analyzujeme zde sto sedmdesát dotazníků, které jsme rozdali vybraným respondentům.

Výrazy uvedené v dotaznících řadíme k expresivním výrazům s kladným či záporným citovým příznakem. Také vysvětlujeme pomocí Českého etymologického slovníku původní význam některých výrazů získaných z vyplněných dotazníků. Podrobněji se také věnujeme rozboru odpovědí na jednotlivé otázky dotazníku, výsledky pro větší přehlednost zapisujeme do tabulek. Získané výsledky jednotlivých generací následně mezi sebou porovnááme.

V závěru diplomové práce shrneme zjištěné poznatky.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA

2.1 LINGVISTIKA

2.1.1 LINGVISTIKA OBECNĚ

V diplomové práci se zaměřujeme na jazykovou komunikaci. Nejdříve vymezíme pojem lingvistika, protože právě tato disciplína se zabývá studiem jazyka.

Lingvistika je teoretická společenskovední disciplína. Českým ekvivalentem je jazykověda. Pokud se zaměříme na vymezení lingvistiky podle Čermáka (2001, s. 95), můžeme konstatovat, že jazykověda je disciplínou studující oblast jazyka, mluvy, popř. řeči a oblast všech vztahů, které má k disciplínám jiným.

Černý (2008, s. 72) charakterizuje lingvistiku slovy: „Lingvistika je věda, která se zabývá jazykem. Protože je ale jazyk velmi složitý útvar a také z toho důvodu, že jazyků existuje velké množství, dělí se lingvistika do řady dílčích disciplín. Pro takové dělení máme k dispozici dvě základní hlediska: 1) kterými jazyky se dílčí disciplína zabývá; 2) kterou složku jazyka studuje.“ Dále uvádí, že podle prvního kritéria rozlišujeme např. bohemistiku, anglistiku, japanologii apod., jsou to obory, které studují jednotlivé jazyky (češtinu, angličtinu, japonštinu apod.). Existují ale také obory, které studují více jazyků, jako je např. slavistika, germanistika, orientalistika apod. Černý (2008, tamtéž) také píše: „Druhé kritérium nám umožňuje rozdělit lingvistiku do celé řady dílčích oborů, které zkoumají vždy nějakou složku jazyka, a takové obory je možné rozdělit na hlavní a pomocné nebo doplňkové.“

Pokud se zaměříme na vymezení hlavních lingvistických disciplín podle Černého, musíme si uvědomit, že třemi hlavními složkami jazyka jsou jeho zvuková podoba, gramatika a slovní zásoba. Za hlavní lingvistické disciplíny se proto považují ty disciplíny, které tyto hlavní složky jazyka zkoumají. Těmito disciplínami jsou fonetika a fonologie, které studují zvukovou stránku jazyka, morfologie a syntax, které zkoumají jeho gramatiku, a lexikologie a sémantika, které se věnují především studiu slovní zásoby.

K dalším lingvistickým disciplínám Černý (2008, s. 73) uvádí: „Některé z ostatních oborů už tradičně zkoumají určité specifické stránky jazyků, jako je tomu např. u etymologie, která se zabývá původem jednotlivých slov, nebo dialektologie, která

studuje jednotlivá nářečí a zpracovává lingvistické atlasy, případně stylistika, která zkoumá buď styl jednotlivých autorů, nebo také tzv. funkční styly, tj. používání různých jazykových prostředků v závislosti na funkci, kterou má příslušná výpověď plnit.“

2.1.2 VYBRANÉ LINGVISTICKÉ DISCIPLÍNY - LEXIKOLOGIE A ETYMOLOGIE

V této podkapitole se budeme zabývat vymezením dvou vybraných lingvistických disciplín, a to lexikologií a etymologií, se kterými budeme dále v diplomové práci pracovat.

Nejdříve přiblížíme definici lexikologie. Filipec a Čermák (1985, s. 13) uvádějí následující vymezení: „Lexikologie je teorie lexikální zásoby; uskutečňuje její základní výzkum, tj. popisuje a vykládá lexikální jednotky různých typů, slova, slovní spojení a frazémy, jejich vztahy a dílčí systémy. Termín slovní zásoba je tedy užší.“ Filipec s Čermákem dále uvádějí rozdělení lexikologie. Lexikologii dělí na synchronní, historickou, a to lexikologii jednoho jazyka a více jazyků (historickosrovnávací), a předhistorickou (etymologii).

Filipec a Čermák se v podstatě shodují s názorem Černého (2008, s. 147). Ten píše, že lexikologie si klade za cíl dva základní úkoly:

1. zkoumá inventář jazykových znaků (výrazů, slov a slovních spojení), které má daný jazyk k dispozici,
2. popisuje teorii slovní zásoby, tj. její uspořádání, hierarchizaci, kvantitativní vztahy, původ slov, poměr mezi slovy základními a odvozenými, formální prostředky a způsoby tvoření nových slov, využívání a vliv cizích slov na slovní zásobu mateřského jazyka apod.

Čermák (2001, s. 173) ve své publikaci uvádí: „Podle různých aspektů lze rozlišit tři druhy lexikálních jednotek, slovo, lexém a pojmenování.“

O slovu píše, že je to tradiční formální a do značné míry intuitivní jednotka, psaná dohromady jako nepřetržitý celek. Někdy také bývá ztotožněno se slovem textovým.

Pokud se zaměříme na to, co píše Čermák o dalším druhu lexikálních jednotek, o lexému, dostáváme následující definici: „Lexém je formálně samostatná jednotka abstraktní povahy a dvojí formy, jednotka jednoslovná a víceslovná (kolokace) mající význam a funkci.“

Posledním druhem lexikálních jednotek je pojmenování, tzv. nominace. Čermák uvádí, že pojmenování je slovo nebo kombinace slov, tj. ustálený (víceslovný) lexém, chápaný jako forma přiřazovaná určitému obsahu, resp. jako výsledek tohoto procesu.

Druhou lingvistickou disciplínou, kterou se budeme zabývat, je etymologie. Při definici etymologie budeme vycházet z publikace Černého (2008, s. 172), který konstatuje: „Etymologie je nauka o původu slov; snaží se odhalit jazyk, z něhož jednotlivá slova pocházejí, zjistit jejich původní význam a změny významu, i tvaroslovné změny, k nimž v průběhu přecházení do jiných jazyků i později v jednotlivých jazycích došlo. Podobně jako rétorika patří k nejstarším jazykovědným disciplínám: její tradice sahají až do starověkého Řecka, pěstuje se tedy už přibližně dva a půl tisíce let.“

Grepl a Karlík (1995, s. 104) ve své publikaci uvádějí, že slovní zásobu jednoho nebo více jazyků zachycují a popisují slovníky. Tvorbou slovníků se zabývá lexikografie. V současné době známe mnoho druhů slovníků - např. slovníky jazykové a naučné, výkladové slovníky, speciální výkladové slovníky apod. Speciální výkladové slovníky dále členíme na slovníky historické a etymologické, slovníky teritoriálních dialektů, slovníky sociálních dialektů, slovníky terminologické, slovníky cizích slov a slovníky frazeologické. Pokud se zaměříme na definici etymologického slovníku podle Grepla a Karlíka (1995, s. 105), dozvídáme se, že etymologické slovníky vysvětlují původ slov, jejich formální i významový vývoj a souvislosti se slovy jiných jazyků. Blíže si specifikujeme právě slovník etymologický, protože s ním budeme pracovat při zpracovávání vyplněných dotazníků v praktické části diplomové práce.

2.2 JAZYKOVÁ KOMUNIKACE

2.2.1 VYMEZENÍ POJMU JAZYK, FUNKCE JAZYKA

V úvodu této kapitoly se budeme zabývat vymezením pojmu jazyk a jeho funkcemi. Budeme vycházet z publikací Chloupka, Černého a Čermáka.

Zaměříme-li se na pojetí Chloupka (1991, s. 13), zjišťujeme, že jazyk vymezuje následovně: „Jazyk je systém znaků sloužící k výměně a vyrovnávání obsahů lidského vědomí, to jest k dorozumívání a myšlení, jinak též množina promluv (komunikátů) uskutečněných, probíhajících, nebo potenciálních, řídících se stejnými strukturními zákonitostmi (toho nebo onoho jazyka).“

Chloupek (1991, tamtéž) dále uvádí: „Dorozumíváním rozumíme takovou interakci v přirozeném jazyce (většinou), kterou se něco sděluje, nebo (častěji) která zároveň vede k dalšímu jednání.“

Autor také konstatuje, že předpokladem vzájemného dorozumění je to, že autor projevu a adresát disponují stejnými jazykovými prostředky.

Podle Černého (1996, s. 17) chápou představitelé různých jazykových škol jazyk různě, proto také existuje značné množství jeho definic, které si často navzájem odporují. Uvádí zde ovšem, že základní funkcí jazyka je nesporně jeho funkce dorozumivací (sdělovací, komunikativní).

Čermák (2001, s. 74) ve své publikaci ovšem vymezuje dvě základní funkce, vychází přitom z Mathesia. Píše: „Systémově lze obecně uvažovat o dvou základních funkcích jazyka (Mathesius), o funkci nominativní, pojmenovací, kterou se pojmu apod. přiřazuje jazykový znak (má tedy také sémantickou povahu), a komunikativní (dorozumivací), kterou se dané jednotce v rámci celkového sdělení přiděluje jedna nebo více (často z mnoha) rolí v určité struktuře či kontextu. Mathesius kladl pojmenovací funkci proti funkci usouvztažňující.“

Dále Čermák (2001, s. 75) člení funkce jazyka na interní a externí (vnitřní a vnější). Popisuje je takto: „Interní funkcí se rozumí u jazykového znaku mít nějaký význam (je tedy obdobná funkci nominativní), externí funkcí pak, analogicky ke komunikativní funkci, se myslí jeho úloha v určité struktuře.“

V publikaci Čermáka (2001, s. 19) také najdeme dělení komunikativní funkce podle Jakobsona. Ten zformuloval funkce na starších podkladech jiných (zvláště Bühlera, Mukařovského a Malinowského). Vyděluje šest druhů komunikativních funkcí:

referenční - vztah k obsahu promluvy, poukaz na časoprostor promluvy relativní, nebo vnější, reálný a zakotvení v něm; využívá se tu většina lexikálních i gramatických jednotek;

emotivní/expresivní - sebevyjádření mluvčího, zvl. jeho postojů a emocí;

konativní/direktivní - záměr ovlivnit posluchače, přimět ho k něčemu apod.;

poetická - důraz na obsah a podobu sdělení, poměr jeho částí obsahových i formálních, včetně, ne však pouze aspektů poetických;

fatická/kontaktová - snaha udržet či modifikovat styk, pozornost či naladěnost druhého - používá se např. v telefonním hovoru;

metajazyková - přenesení pozornosti na vlastní formu jazyka jako prostředku (při rozboru, opravě aj.).

Čermák (2001, s. 75), také konstatuje, že se někdy užívají i původní tři Bühlerovy funkce: funkce znázornění (referenční), výrazová (expresivní/emotivní) a apelová (konativní).

Dále uvádí (2001, s. 19), že každá promluva a její část má vždy alespoň jednu z těchto funkcí, obvykle jich však má více zároveň, i když v různé míře zastoupení. Tendence k monopolnímu zastoupení jediné funkce v promluvě souvisí také do jisté míry se žánrem (např. při jazykové analýze převažuje funkce metajazyková, při odborném vyjadřování je to funkce referenční apod.).

Podle Černého (1996, s. 18) slouží jazyk jako prostředek k ukládání celospolečenských a vůbec lidských zkušeností a k jejich předávání dalším generacím. Lidé své zkušenosti ukládají především v psané podobě jazyka a předávají je pomocí psané i mluvené podoby jazyka. Právě možnost ukládat v jazyce zkušenosti a předávat je pomocí něho dalším generacím dělá z jazyka jeden ze základních prostředků lidského pokroku.

Černý (2008, s. 63) uvádí, že přirozené jazyky patří mezi velmi složité systémy a je u nich možné rozlišit celou řadu dílčích podsystémů (rovin). Každý podsystém obsahuje jisté základní jednotky a je nějakým způsobem strukturován. Může také obsahovat další podsystémy. U jazyka mluvíme např. o systému či plánu fonologickém, gramatickém a lexikálním. Plán gramatický se skládá z roviny morfologické a syntaktické.

Jazyk známe a užíváme ve dvou formách, a to v podobě psané a v podobě mluvené. Mezi oběma podobami však existují značné rozdíly, a to i přesto, že se jedná o jeden a týž jazyk.

2.2.2 MLUVENÁ A PSANÁ PODOBA JAZYKA

Černý (2008, s. 42) ve své publikaci o mluvené podobě jazyka píše: „Primární je podoba mluvená, která se rozvíjela postupně spolu s člověkem od samých počátků

existence, tedy po dobu několika milionů let, a stala se jedním z nejdůležitějších příznaků, kterými se člověk odlišil od ostatní živé přírody.“

Havránek a Jedlička (1981, s. 443) ve své publikaci uvádějí, že mluvený projev může být připravený nebo nepřipravený. Nepřipravený projev není předem připraven, napsán, bývá spontánní. Naopak připravený projev bývá předem promyšlený a často i napsaný. Následně se hlasitě předčítá nebo bývá přednesen z paměti. Dále rozlišujeme projev přímý a nepřímý. Přímé projevy bývají předneseny před posluchači, mezi nepřímé projevy můžeme zařadit např. projevy rozhlasové. Při mluvených projevech přímých vnímá posluchač i mimojazykové doprovodné prostředky (mimiku, gesta, pohyby).

Druhou formou jazyka je podoba psaná. K psané podobě jazyka Černý (2008, s. 42) poznamenává toto: „Naproti tomu psaná podoba je až sekundární a objevila se teprve poměrně nedávno; písmo vzniklo přibližně před pěti tisíci lety a jeho existence je tedy asi tisíckrát kratší než u mluveného jazyka. Navíc bylo jeho užívání zpočátku omezeno na několik málo starověkých civilizací a v nich na omezený počet jedinců. Jen velmi zvolna se pak rozšiřovalo do dalších zemí; k nám se dostalo až v 9. století v souvislosti s šířením křesťanství, mnoho jazyků písmo neznalo ještě na začátku 20. století a některé přírodní národy ho neznají dodnes. Ostatně v některých civilizovaných zemích dodnes určitá část obyvatelstva číst a psát neumí.“

Černý (2008, s. 43) dále konstatuje, že písmo nepochybně patří mezi nejdůležitější vynálezy lidstva. Před vznikem písma byl proces dorozumívání pouze záležitostí účastníků promluvy a dosah každého sdělení byl omezen na příslušné místo a na příslušný okamžik promluvy. Sdělenou informací mohl posluchač uchovat nanejvýš ve své paměti. Písmo však umožnilo předávat informace na velké vzdálenosti. Existence písma je však omezena na dobu historickou, tedy na poměrně krátký poslední úsek vývoje lidstva. I přesto máme o vzniku a vývoji písma, na rozdíl od mluvené podoby jazyka, celkem jasný přehled.

Dále ve své publikaci Černý (2008, tamtéž) uvádí: „Je nesporné, že psaný jazyk je určen ke čtení; z toho vyplývají některé jeho specifické rysy, jako je např. určitá obsahová sevřenost (zpravidla se nepřeskakuje od jednoho tématu k druhému, jak je to běžné u mluvené podoby), převaha monologu nad dialogem (s výjimkou např. divadelních her, kde jde ale spíše o napodobení mluvené podoby a její realizaci na jevišti), možnost používání delších souvětí (čtenář si sám volí tempo čtení, může

se v případě potřeby v textu vracet, atd.), omezená možnost používat dialektologické, hovorové nebo subjektivně zabarvené výrazy (u mluvené podoby často slouží k oživení projevu a k udržení pozornosti), nemožnost přímého kontaktu se čtenářem (např. reagování na jeho poznámky nebo dotazy), nemožnost uplatnit některé prostředky jazykové (intonace, větný přízvuk) nebo doprovázet jazykový projev prostředky mimojazykovými (gesta, mimika), atd.“

Černý (2008, s. 44) také píše, že mluvený výklad by měl být živý a na rozdíl od psaného textu by měl obsahovat i celou řadu prvků, jako je improvizace, reakce na chování posluchačů, atd.

2.2.3 KOMUNIKACE OBECNĚ

S komunikací se setkáváme v běžném životě neustále. Sociální komunikace se ve společnosti odehrává na různých úrovních. Nejčastěji je uskutečňována prostředky jazykové povahy.

Při vymezování pojmu komunikace budeme vycházet z více publikací. Jedná se o publikace Kořenského (1992), Svobodové (2000), Šrámkové a Hůrkové-Novotné (1985), Čechové (1998), Čermáka (2001), Havránka a Jedličky (1981) a o slovník Hrdličky, Demlové a Lepilové (2000).

Pokud se zaměříme na to, co je to komunikace, můžeme vycházet z Kořenského. Kořenský (1992, s. 5) nabízí následující pojetí: „Život člověka uskutečňující se ve všech souvislostech (práce, podnikání, veřejná, politická činnost, zájmy, koníčky, běžné vztahy, rodina, přátelé atd.) má charakter společenského, sociálního styku, má charakter společenského, sociálního jednání.“

Kořenský dále uvádí, že toto společenské, sociální jednání je nezbytnou a neodmyslitelnou součástí nejen existence lidstva, státních a národních společností, ale také každodenního života lidí. Tento společenský, sociální styk se v převážné míře uskutečňuje řečí, řečovou činností. Znamená to, že v životě jedince i sociální skupiny hraje řeč významnou roli. Existují společenské činnosti, v nichž je řečová komunikace nejdůležitější, převažující složkou, např. činnost rozhlasu, televize, tisku. Známe však také i četné společenské činnosti, jejichž samotnou podstatou je právě řečová činnost. Tyto

společenské činnosti se uskutečňují právě pouze v rámci řeči, např. literární tvorba všeho druhu.

Také se u Kořenského (1992, s. 6) nachází následující definice, která přibližuje účastníky komunikace: „Je tedy zřejmé, že řečové jednání je především vztah mezi dvěma účastníky tohoto jednání (budeme je označovat jako komunikanty), a to tím, jenž se řečí k někomu obrací (je zvykem jej označovat jako podavatele, mluvčího, autora), a tím, k němuž se mluví, autor obrací (označíme jej jako adresáta, příjemce, recipienta).“

Kořenský (1992, s. 7) také uvádí: „Komunikace je velmi široký pojem zahrnující informační a vůbec duchovní kontakty mezi lidmi i v tom případě, že nejde jen o vztahy uskutečňované řečí. Řečová komunikace je sice nejdůležitějším, ale nikoli jediným způsobem mezilidského dorozumívání.“

Autoři Stručného slovníku řečové komunikace (2000, s. 35) se při definici komunikace odkazují na české a slovenské autory. Používají zde např. definici Čechové: „Komunikace je proces dorozumívání, společenský styk s cílem výměny myšlenkových obsahů mezi účastníky komunikace (tzv. komunikanty).“ Další formulaci převzali autoři od Zelinkové: „Komunikace se uskutečňuje prostřednictvím jazyka jako proces předávání a přijímání informací. Tento proces předpokládá odesílatele a příjemce informace, kteří na sebe po dobu jazykového kontaktu vzájemně působí. Kontakt může být přímý v případě, že má jazykový projev ústní podobu, nebo je zprostředkovaný písemnou fixací textu.“

Svobodová (2000, s. 16) ve své publikaci konstatuje: „Komunikace je současnými lingvisty nahlížena především jako řečová činnost, neboť sociální jednání člověka se v převážné míře uskutečňuje právě řečí. V jistém smyslu zde tedy splývá pojem komunikace se saussurovským pojetím jazyka ve smyslu parole, zatímco saussurovské chápání jazyka ve smyslu langue (systému) je nahrazeno termínem kód. Teoreticky platí zásada, že k úspěšnému průběhu komunikace dvou nebo více komunikantů je zapotřebí, aby v jejich povědomí byl uložen stejný jazykový kód. V praxi se pochopitelně setkáváme s různými odchylkami ve kvantitě i kvalitě ovládnutí kódu mezi mluvčími téhož jazyka; na tomto principu by měla být založena i školní výuka mluvnice mateřštiny jako kultivace jazykového kódu u žáka učitelem, který ovládá kód na vyšší kvalitativní i kvantitativní úrovni.“

Svobodová (2000, tamtéž) píše, že jazykový kód se projevuje navenek prostřednictvím proměnlivé a bohatě diferencované řeči. Jazykový kód je podle ní poznáván právě díky komunikaci, v níž se realizuje.

Obecně slovo komunikace pochází z latinského „communicatio“, což znamená sdělení. Je to proces přenosu informace mezi dvěma systémy, uskutečňovaný pomocí jazyka (přirozeného nebo umělého). Někdy se rozlišují dva typy jazykové komunikace:

- a) komunikace na úrovni člověk - člověk, uskutečňovaná pomocí přirozeného jazyka. Je jazykovou komunikací v užším významu;
- b) komunikace na úrovni člověk - stroj - člověk, uskutečňovaná zatím převážně pomocí různých umělých jazyků.

Při studiu jazykové komunikace se dále rozlišuje:

- a) jazyková komunikace jako sdělovací akt individuálního komunikantu, tento sdělovací akt studuje zvláště lingvistika a psycholingvistika: rozlišuje se zde studium jazykových schopností komunikantů, užívání jazyka komunikanty a ovládnutí jazyka;
- b) sociální komunikace, vyplývající z uskutečňování přenosu informace v systému společenských vztahů a spojení, tj. přenos komunikace ve společenské komunikační síti a jednotlivých složkách.

Šrámková a Hůrková-Novotná (1985, s. 9) vymezují komunikaci takto: „Pojem komunikace se obvykle definuje jako výměna informací mezi lidmi, uskutečňující se především prostřednictvím jazyka (psaného nebo mluveného).“

Šrámková a Hůrková-Novotná zastávají názor, že jazyk je nejdokonalejším, hlavním a specifickým prostředkem mezilidské komunikace. Pomocí jazyka se komunikace uskutečňuje nejsnáze. Autorky také uvádějí: „Při jazykové komunikaci dochází neustále k výměně myšlenek: na jedné straně jde o chápání cizích myšlenek a jejich osvojování, na druhé straně o formulování a vyjadřování myšlenek vlastních. V oblasti jazykové komunikace je pak nejčastějším prostředkem mezilidské komunikace mluvená řeč.“

Pokud se zaměříme na vymezení pojmu komunikace podle Čechové (1998, s. 9) dozvídáme se toto: „Komunikací rozumíme styk, spojení; v našem případě jde o styk pomocí řeči, tedy o verbální komunikaci. K ní dochází za nějaké komunikační situace (tj. pod vlivem komunikačních činitelů, k nimž náležejí slohotvorní činitelé, mj. určitý vztah

mezi komunikujícími, autorem a adresátem). Komunikační událost z pohledu původce projevu (autora i produktora, tj. mluvčího nebo pisatele) obsahuje komunikační záměr, cíl ve vztahu k adresátovi (příjemci, tj. k posluchači nebo čtenáři). K dosažení záměru si autor vytváří jistou komunikační strategii, při níž využívá osvojených komunikačních modelů a textových vzorců.

Čermák (2001, s. 19) charakterizuje komunikaci takto: „Jazyková komunikace je obecně přenos jakékoliv informace jazykem, a to různým způsobem, v zásadě však mluvou nebo písmem. Při psané komunikaci je však síla zastoupení jednotlivých funkcí i složek poněkud odlišná, především v důsledku toho, že chybí přímý kontakt mluvčího, resp. pisatele, a posluchače, resp. čtenáře.“

Dále Čermák (2001, s. 20) uvádí, že vlastní jazyková komunikace se skládá z procesů, které jsou podmíněny uskutečněním nebo splněním některých podmínek. Tyto procesy rozlišujeme dva. Z hlediska mluvčího se jedná o kódování, převod myšlenky, informace do společného a oběma srozumitelného, popř. přijatelného kódu. Z hlediska posluchače jde o dekódování. Úspěšné kódování i dekódování je umožněno znalostí společného jazykového systému.

Havránek a Jedlička (1981, s. 11) konstatují, že jazykové projevy vyjadřují nejen naše myšlení po stránce rozumové (pojmové, nociónální), ale někdy také stránku citovou a volní, náš osobní poměr k pronášenému obsahu nebo snahu vzbudit k němu osobní poměr i u posluchače nebo čtenáře. I stránku citovou a volní (emocionální) dovedeme vyjádřit různými jazykovými prostředky.

2.2.4 KOMUNIKANT

Vycházíme-li z Hrdličky, Demlové a Lepilové (2000, s. 41) dozvídáme se, že slovo komunikant pochází z latinského „communicare“, což znamená sdílet, radit se. Obecně je komunikant účastník přenosu, účastník komunikace. Rozlišujeme dva druhy komunikantů:

- a) expedient (vysílač, vysílající, mluvčí, autor, kódovač) je prvním článkem obecného schématu komunikace;
- b) percipient (přijímač, příjemce, posluchač, čtenář, dekódovač) je poslední článek komunikačního řetězu, jenž přijímá a dekóduje v rovině významu

informaci vyslanou expedientem, jejíž smysl pak konkretizuje, popřípadě dále interpretuje.

2.2.5 KOMUNIKÁT

Pokud se zaměříme na Chloupkovo (1991, s. 14) vymezení komunikátu, dozvídáme se, že komunikátem nazývá jazykový projev jako základní složku celé komunikační události.

Čechová (1998, s. 9) o komunikátu píše: „Každá komunikace má svůj ráz a její výsledek - komunikát, jazykový projev, nese rysy určitého stylu, tj. rysy spojující ho s projevy obdobnými a zároveň vyčleňující ho z nich.“

Podle Stručného slovníku řečové komunikace (2000, s. 43) je komunikát chápán jako součást celé komunikační události, komunikačního aktu, a to jako výsledek psaný, tištěný nebo mluvený.

Pokud tyto poznatky shrneme, komunikátem tedy nazýváme výsledek komunikace, jazykový projev, který může mít buď formu psanou, tištěnou či mluvenou.

2.3 EXPRESIVITA SLOVA

2.3.1 EXPRESIVITA OBECNĚ

Podle Jílka (2005, s. 23) má většina lexikálních jednotek lexikální význam nociónální, slouží totiž pouze k základnímu pojmenování reality. Existují však lexikální jednotky, u kterých rozlišujeme kromě nociónálního významu i příznak citový nebo volní, tyto jednotky označujeme jako expresivní.

Zima (1961, s. 5) uvádí, že otázce expresivity slova byla již dříve věnována pozornost v lingvistické literatuře české i světové. Autoři zpravidla chápou expresivní výraz jako výraz, který vyjadřuje kromě prvků nociónálních i osobní citový vztah.

V Encyklopedickém slovníku češtiny (2002, s. 131) je expresivum definováno následovně: „Lexikální výrazový prostředek vyjadřující citový, hodnotící a volní vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti.“

Dále autoři charakterizují expresivitu takto: „Expresivita se chápe jako pragmatická složka významu příslušného výrazového prostředku, daná postojem

mluvčího; u konkrétních výrazových prostředků se může mluvit o existenci expr. příznaku.“

Uvádí zde také, že příbuzným pojmem je emocionálnost. Emocionálnost se však obvykle vztahuje pouze k vyjádření pozitivních nebo negativních emocí, má tedy užší význam než expresivita.

Pokud se zaměříme na vymezení expresivity slova, které používá Bečka, dočteme se, že podle něj expresivita umocňuje působení slova. Expresivitu dělí na citovou, apelovou, zvukovou a výrazovou.

Bečka (1992, s. 57) tyto druhy expresivity charakterizuje následovně: „Expresivita citová (emocionální) je vyjádřením citového vztahu k označované skutečnosti. Expresivita apelová (výzvodá) je vyjádřením volního vztahu k označované skutečnosti. Expresivita zvuková je dána nápadností ve znění slova. Expresivita výrazová je dána neobvyklostí a nápadností ve způsobu užití slova.“

Z Bečkovy publikace se také dozvídáme, že expresivitu můžeme přidružit buď k významu slova, nebo k jeho znění, popřípadě k obojímu, a to jako složku potenciální. Bečka také uvádí, že expresivitu mají jen některá slova, nikoliv všechna. Expresivními se však mohou stát i slova lexikálně neexpresivní.

Typickými slovy expresivními jsou citoslovce - např. citoslovce emocionální *ach, juj, ouha*; citoslovce apelová *hej, halo, pst*; citoslovce zvukomalebná *prásk, žbluňk, frr*. V citoslovcích emocionálních a apelových silně převažuje expresivita nad stránkou významovou.

Již v bakalářské práci (2011, s. 9) jsme se zmiňovali o dělení expresivity podle Zimy. Zima (1961, s. 10, 11) člení expresivitu na inherentní, adherentní a kontextovou.

Expresivitu inherentní najdeme u slov, u nichž poznáme expresivní charakter i bez kontextu. Expresivnost je totiž součástí jejich významu, souvisí s jejich hláskovou podobou a často také s typickou slovtvornou podobou. Jílek (2005, s. 23) zmiňuje, že podle způsobu vyjádření rozlišujeme:

expresivitu hláskovou - ta se projevuje hláskovou stavbou slova, přítomností hlásek a jejich spojení neobvyklých u neutrálních slov (př. -ajs/-ajz - *maglajz, tlamajzna*; předopatrové *d', t', ň, j* ve spojení se samohláskami zadní řady, zejména s *u* - *nekňuba, tulpas*; dále sem řadíme případy jako *čučet, chlemtat, žužlat* apod.);

expresivitu slovotvornou - řadíme sem:

- slova zdrobnělá (deminutiva): *dvířka, nožka, okénko, zadeček, židlička*;
- slova zveličelá (augmentativa): *kapřísko, vosisko* (velká vosa);
- zesílení, zjemnění původní vlastnosti: *mladičký, uzoučký, dlouhatánský, velikánský*;
- názvy nositelů vlastností vyznačujících se nápadným znakem: *nosáč, kruťas, slaboch, mladoch, šilhoun, mrňous, žrout, štěkna, fešanda, fintidlo, sprostárna*.
- názvy osob se zápornou předponou: *nestyda, nenasyta*;
- negativní příznak také zesilují cizí předpony, které lze označit za augmentativní: *arcipitomec, arcidarebák, obrblb, obrlump*;

expresivitu lexikálně sémantickou - ta je spjata se základním významem lexikální jednotky, jde o označení věcí vyvolávajících citové hodnocení. Patří sem:

- citoslovce vyjadřující emoce (*au, ach, br, fuj*), vůli (*hle, na, hybaj*), onomatopoeia - slova zvukomalebná (*brnk, frrr, haf, píp, vrrr*) a slova od nich odvozená (*brnkat, frčet, frkat, vrčet*);
- slova, jejichž expresivita spočívá přímo ve významu (*blbý, hrabivý, pitomý*).

Také jsme v bakalářské práci (2011, s. 9) uvedli, že většina slov slovní zásoby nemá znaky expresivity ve svém základním významu. Tato slova jsou neutrální a vyjadřují věcné pojmy jako odraz skutečnosti. Je však možné, aby slovo, které je původem neutrální, nabylo sémantickou změnou ustálený význam expresivní. Tento jev pak označujeme jako expresivitu adherentní.

Zima (1961, s. 43) uvádí, že jeden z častých případů, kdy dochází k expresivitě adherentní, spočívá v jevu, že skutečnost v podstatě neutrální označujeme slovem, jehož význam má znaky nadměrnosti - např. ve sdělení „doma mě čeká ještě *robot*“ je označena skutečnost „obtížná práce“ slovem, jehož základními znaky jsou nucenost, bezplatnost. Tyto znaky jsou v porovnání se skutečností nadměrné, a právě svou nadměrností působí významovou nápadnost, výraznost slova *robot*, srovnávaného ve vědomí posluchače se skutečností neutrální.

Také jsem se v bakalářské práci (2011, s. 9) zmínili o expresivitě kontextové. Vycházeli jsme ze Zima (1961, s. 11), který uvádí, že expresivita kontextová nepatří do oblasti lexikologie, ale je jevem stylistickým. Nápadnost slova nemusí být vždy součástí jeho významu. Slovo může být nápadné také tím, že se výrazně odlišuje od ostatního kontextu, aniž by se tím pozměnil jeho význam. Expresivita není tedy spojena s významovou změnou slova, ale je způsobena vzájemným prolínáním dvou různých stylistických vrstev.

Zima (1961, s. 84) uvádí: „Expresivní jevy významově nestabilizované, jejichž expresivitu lexikologie nezachycuje, i takové výrazy, jejichž expresivita vzniká vzájemným pronikáním podstatně odlišných stylistických vrstev, chápe uživatel jazyka jako jevy ojedinělé, sémanticky izolované. Jejich expresivita se mu objevuje teprve v kontextu a mimo kontext v jeho vědomí mizí. Pro tuto velmi těsnou závislost na kontextu nazýváme tento typ expresivity expresivitou kontextovou. Ta není ovšem součástí lexikologie, nýbrž její vlastní oblastí je jen stylistika.“

V bakalářské práci (2011, s. 10) jsme také konstatovali, že ve stylistice se uplatňují jevy expresivity kontextové i expresivity lexikální. Expresivita kontextová vzniká nejčastěji tím, že autor užívá v určité jazykové vrstvě způsob vyjádření z jiné jazykové vrstvy. Zima (1961, s. 108) ve své publikaci napsal, že základním rysem expresivity kontextové je výrazná rozdílnost prvků, ze kterých se expresivní vyjádření skládá. Tato rozdílnost působí ve vědomí čtenáře dojem nápadnosti.

Zima (1961, tamtéž) dodává: „Podstata kontextové expresivity je tedy lingvisticky obdobná podstatě expresivity lexikální, projevuje se však zpravidla na úrovni vyšších jazykových jednotek.“

2.3.2 DRUHY EXPRESIVNÍCH PŘÍZNAKŮ

Podle Jílka (2005, s. 26) můžeme u expresiv rozdělit dle kvality dva typy příznaků, a to citový příznak pozitivní a citový příznak záporný.

Citový příznak pozitivní mají slova:

důvěrná, familiární slova, laudativa - tato slova jsou užívána pouze v důvěrném styku známých osob, jde o zdrobněliny (deminutiva), svou podstatou jsou mazlivé - např.

čumáček, miláček, pejsánek, zlatíčko. Za důvěrná slova lze považovat i v tomto prostředí užívaná označení jako *zvoneček, kafičko, čokoládíčka, slad'ounek*; popřípadě lichotná slova (laudativa) typu *chlapák*;

domácká slova, hypokoristika - používáme je v rodinném prostředí, odtud se však přenášejí do blízkého společenského okolí. Chápání domáckých slov lze zúžit na pojmenování rodinných vazeb, např. *máma, táta, brácha, strejda* apod., popřípadě jejich mazlivé varianty - např. *tatíček, taťulda, maminka, mamča, bráška, brášínek* aj. Hypokoristika jsou domácké obměny jmen - např. *Alena - Alenka, Alča, Ála* apod.;

dětská slova - tato slova jsou užívána v rozhovoru mezi dětmi a dospělými - např. *bumbat, hajat, paci paci pacičky* aj.;

eufemismy - jsou to synonymní slova a víceslovná obrazná, popř. opisná pojmenování, která nahrazují primární pojmenování nějaké nepříjemné, společensky nevhodné skutečnosti. Snaží se její nepříjemnost nahradit jiným pojmenováním. Eufemismy mají meliorativní (zjemňující) charakter. Řadíme sem např. *odejít na věčnost* místo *zemřít*, *duševně chorý člověk* místo *blázen* apod.

Citový příznak záporný mají slova:

hanlivá, pejorativní - vyjadřují negativní, odmítavý vztah mluvčího - např. *byrokrat* jako označení úředníka, který nesmyslně či záměrně prodlužuje úřední akt, *haluzna* jako označení domu ve špatném stavu apod. U slovtvorných expresiv mívají hanlivou charakteristiku augmentativa (zveličelá slova) - např. *babizna, barabizna, vrahoun* apod.;

zhrubělá slova - užívají se tam, kde je cílem vzbudit odpor, pohoršení nad nějakou skutečností - např. *chlastat, pindat, tlama, žrát* apod.;

vulgární slova - jsou to prostředky hrubého, nespolečenského vyjadřování - např. *hajzl, chcát, prase*. Vulgární jsou také nadávky nebo oslovení vzniklá z nadávek - např. mezi mládeží rozšířené oslovování *vole*;

dysfemismy - tyto výrazy jsou opakem eufemismů, jsou to slova a spojení, která oproti jednotce neutrální záměrně (často s úmyslem ublížit) zveličují, zdůrazňují nepříjemné, společensky nevhodné skutečnosti. Dysfemismy jsou typem vulgárního vyjadřování. Řadíme sem např. *chcípnout* místo neutrálního *zemřít*.

2.4 EXPRESIVITA VĚTY

Expresivitou věty se ve své publikaci zabývá Bečka (1992, s. 197). Uvádí, že v mluvených projevech je téměř každá věta provázena nějakým citovým výrazem. Jednou je výraz silnější, jindy slabší. Ve spontánním mluveném projevu nedokážeme totiž úplně vyloučit své osobní stanovisko k věci, a tak je tento projev často provázen citovými výrazy. V projevech psaných je však projev citu obvykle tlumen technikou práce. Záleží však na tom, jakého rázu psaný projev je. Existují projevy, ve kterých je hlavní stránka obsahová. V nich bývá citová stránka ve výpovědi potlačena na minimum. Naopak v projevech, jejichž úkolem je získávat čtenáře nebo posluchače, lze se silnou působivostí složky citové počítat a přiměřeně ji využívat.

Bečka (1992, s. 198) dále píše, že v uměleckém díle se uplatňuje dvojí složka citová, a to umělcovy city a city líčených osob. Projevy osobních citů literárních postav není potřeba tlumit a omezovat jako projevy osobních autorových citů. Pokud chceme pochopit osobnost líčených osob a motivaci jejich činů, je nezbytné vyjádřit osobní city těchto osob v takové plnosti a přímosti, jak to autor uzná vzhledem k účinku svého díla za nutné.

Dozvídáme se také, že citové zabarvení proniká i do výpovědí výzvnových, jimiž se obracíme na jiné osoby, ať už se jedná o otázky nebo různé formy vyjádření rozkazu. Formami rozkazu rozumíme skutečný rozkaz, ale také výzvu, vybídnutí, prosbu, přání. Citové zabarvení různé síly mívají i výpovědi hodnotící.

Dále Bečka (1992, s. 198) uvádí: „Citové ladění jazykových projevů může být velice rozmanité. Někdy cit ovládne celý projev, jindy se jen mihne tu a tam některou větou. Někdy se v projevu střídá zabarvení různých citů, jindy je celý projev laděn jen na cit jediný. Někdy je cit tak silný, že přímo určuje obsah, usměrňuje ho, jindy je zas obsah citem jen zabarven.“

Když se zaměříme na to, kterých výrazových prostředků lze užít k přímému vystižení citu, zjistíme, že sem patří výběr citově expresivních slov (*darebák, lotr, padouch*) i citově expresivních slov hodnotících (*nesvědomitost, bezohlednost, hloupé vtipy*), *melodie věty (nelze ji vystihnout písemně)*, pořádek slov (citový důraz: *Už půl hodiny tu měl být!*) a také druh užitých vět (např. věta zvolací: *Ta bezohlednost!*). To jsou zhruba hlavní výrazové prostředky citové expresivnosti výpovědi.

Bečka také vymezuje prostředky, kterými se vyjadřuje citová stránka výpovědi. Jsou to tyto prostředky:

- a) zvláštní typ vět (věty citové);
- b) prostředky syntaktické a tvaroslovné;
- c) prostředky lexikální (citově expresivní pojmenování).

2.4.1 VĚTY CITOVÉ

Bečka jednotlivé prostředky blíže specifikuje. K větám citovým píše toto: „Citové věty jsou ty, které už svým typem vyjadřují vedle sdělení o skutečnosti i citový vztah autora k ní. Jsou to především věty zvolací a pak věty přací. Citové zabarvení velmi často provází též věty výzvané, tj. věty rozkazovací a tázací.“ Dále věty citové ještě člení, a to na věty zvolací, věty přací, věty tázací a věty rozkazovací.

Věty zvolací vyjadřují sdělení s citovou expresivností. Bývají uvozeny zájmenem *to* v platnosti částice, např.: *To to bolí*. Citový vztah, který věty zvolací vyjadřují, může být velice rozmanitý. Naznačen je intonací a zabarvením hlasu. Uvedeme si pouze několik příkladů toho, jaký citový vztah můžou zvolací věty vyjadřovat. Může to být např.:

překvapení, podiv:	Ty ses už vrátil?! , Kdo by to byl řekl?
obdiv:	To je krása!
soucit:	Chudák!
škodolibost:	Že to nepřeskočíš!
varování:	Jen abys toho nelitoval!
výchružka:	Jen to zkus!

Většinou jsou jednotlivé typy vět zvolacích vázány na určité případy citové exprese. O citové expresi píše Bečka (1992, s. 200) toto: „Citová exprese vět zvolacích je vyznačena hlavně intonací (citovým důrazem), dále modulací výslovnosti a nejednou i způsobem vázání slabik. Může se uplatnit jen v řeči mluvené (v ní vyjádření citu není tak tlumeno jak v projevech psaných). Proto jsou věty zvolací charakteristické především pro běžný rozhovor a většinou předpokládají jasnou situaci (proto také bývají často eliptické). Pro svou silnou citovost a pro své výrazné hodnoty zvukové se do psaných projevů dobře nehodí. Jsou také potíže s jejich označováním v písmu. Většinou se vyznačují vykřičníkem,

řidčeji otazníkem nebo tečkou; dříve se někdy také označovaly kombinací otazníku s vykřičníkem (*To že je on?!.*)“

Bečka (1992, tamtéž) uvádí, že věty zvolací v psaných projevech nacházíme v moderní české próze v přímé a polopřímé řeči. Charakterizují mluvenou řeč dialogickou a tzv. vnitřní dialog a vystihují subjektivnost postav.

K citovým větám řadíme také věty přací. Bečka (1992, tamtéž) píše, že věty přací vyjadřují přání, tj. vůli, kterou ani autor, ani adresát nemohou sami splnit. Přání mívá různý citový odstín, např. obavy, lítosti. Uvádí zde např.:

přání:	Měj se dobře.
přání s výrazem obavy:	Jen aby se vám cestou nic nepříhodo!

Bečka (1992, tamtéž) také uvádí, že se přání může týkat i adresáta, a tak se objevuje v přacích větách i tzv. polarita (tj. vztah mluvčího k oslovenému). Potom mohou mít formu vět rozkazovacích a liší se od nich pouze sémanticky - např. *Měj se dobře* (věta přací) a *pozdravuj doma* (věta rozkazovací).

Dalším podtypem citových vět jsou věty tázací. Bečka (1992, s. 201) o nich píše toto: „Věty tázací, když jimi chceme zjistit, co potřebujeme vědět, mají expresivitu apelovou. Mnohdy však je provází i citová exprese (výraz netrpělivosti, překvapení, rozmrzení apod.), vyznačená v mluvené řeči modulací hlasu. Svou modalitou, v níž je nejistota, potřeba, touha něco zvědět, i svou neklidnou, přímo vemlouvající intonací se věty tázací hodí k vyznačení vzrušeného citu. V této sekundární platnosti jich nezdědka využívají básníci.“ Uvádí zde jako příklad úryvek z Máchova díla:

„Ach - ona, ona! Anjel můj!
Proč klesla dřív, než jsem ji znal?
Proč otec můj? - Proč svůdce tvůj?“

Posledním podtypem, který řadíme k větám citovým, jsou věty rozkazovací. Ty mají expresivitu apelovou, ale často je doprovází, stejně tak jako věty tázací, i citová exprese. Bečka (1992, s. 201) také píše: „V mluvené řeči apelová exprese některých vět poklesá tak, že přestávají být sémanticky větami rozkazovacími. Stávají se pak citově expresivními doprovody jiných vět, nejednou až s platností výrazů citoslovečných.“

Podobně i některé výrazy vokativní.“ Jako příklad uvádí např. věty: „*Ale jdi, to ani nechci věřit.*“ nebo „*Světě zboř se. Franta dnes přišel včas.*“

2.4.2 PROSTŘEDKY SYNTAKTICKÉ A TVAROSLOVNÉ

Pokud se zaměříme na další prostředky, kterými se vyjadřuje citová stránka výpovědi, musíme zmínit také syntaktické a morfologické prostředky větné emocionality. Řadíme sem citový důraz. Bečka (1992, tamtéž) o něm píše toto: „Na rozdíl od nociónálního důrazu vytýkajícího je citový důraz neboli emfáze spojen s citovou expresí, která se projevuje v intonaci a má vliv na pořádek slov ve větě. Větný člen se slovem citově zdůrazněným se dostává na začátek věty (a to i tehdy, je-li jádrem výpovědi).“ Uvádí zde jako příklad úryvek z díla Jana Nerudy:

*„A takovouhle peluň mně z ní svede
ta velebná česká zem“*

Bečka (1992, tamtéž) také uvádí, že sama stavba věty může přispívat k citovému podbarvení výpovědi. Píše k ní toto: „Bereme-li pevnou, utříděnou a rozvrženou větu, zvláště větu složitější, jako výsledek promyšleného plánu a výraz postupu především rozumového, bývá vybočení z ustáleného schématu větného buď přímo způsobeno citovým hnutím, nebo mívá za úkol citové hnutí naznačovat. Vlivem silného citu se věta drobí a trhá, ztrácí pevnou stavbu a sepětí myšlenky se uvolňuje. V psaném projevu se takové přímé působení citu projevuje celkem zřídka; řekli jsme, které důvody tomu brání. Zato však lze je v psaném projevu charakterizovat právě uvolňováním větné stavby. Někdy věta ztrácí vůbec stavbu a její sdělná hodnota se rozplývá.“

K syntaktickým a morfologickým prostředkům větné emocionality řadí Bečka (1992, s. 202) také dativ sdílnosti. Dativ sdílnosti vyjadřujeme zájmenem 1. nebo 2. osoby. Tento dativ dodává větě důvěrný tón, zesiluje citovou expresivitu vět zvolacích nebo podbarvuje věty, které svou formou nejsou citové. Je spjat s jistou polaritou a zčásti s expresivitou apelovou. Bečka jako příklad dativu sdílnosti uvádí:

*„To ti tam bylo krásně!“
„To jsme se vám najedli!“*

Citovost výpovědi zvyšují podle Bečky (1992, tamtéž) také zájmena, a to především v mluvené řeči. Jedná se zejména o nadměrně užitá zájmena 1. a 2. osoby v podmětu (tj. mimo důraz), dále zájmeno to (i mimo platnost částice ve větě zvolací) a zájmeno ukazovací u substantiva. Příkladem může být např.: „*Mám já to s vámi trápení.*“ nebo „*Co vy si to o mně myslíte?!*“ Bečka také konstatuje, že expresivně působí také užití prézentu o ději minulém. Dochází k němu při vyjádření nespokojenosti, nevole apod. Jako příklad uvádí: „Přijde si domů po půlnoci a myslí si, že je všecko v pořádku.“

Posledním typem, který řadí k syntaktickým a morfologickým prostředkům větné emocionality je expresivní femininum a neutrum. Bečka (1992, tamtéž) zdůrazňuje, že femininální přídavné jméno u podstatného jména v rodě mužském je doprovázeno citovým zabarvením. Řadíme sem např.: *darebáku darebácká, chudák stará*. Pro neutrum platí, že je především rodem věcí neživých. Pokud ho ovšem užijeme úmyslně v souvislosti s nějakou osobou, dáváme tím najevo pohrdání, podceňování. Jako příklad Bečka uvádí úryvek z díla Karla Čapka: „*Standa se jaksi stydí, - pravda, nemusel se hlásit první; všichni na to koukali, jistě jim to nebylo milé, - takový nováček a vozač, a dere se to dopředu, jako by na něm bůhvíjak záleželo.*“

2.4.3 PROSTŘEDKY LEXIKÁLNÍ

Posledními prostředky, kterými se vyjadřuje citová stránka výpovědi, jsou prostředky lexikální. Bečka (1992, s. 203) je popisuje takto: „Obsahu sdělení dodávají citovou expresivitu pojmenování, a to pojmenování, která mají citovou expresivitu již jako jednotky lexikální, i pojmenování, jež citové expresivity nabývají až v kontextu.“ Bečka předkládá jako příklad úryvek z díla Františka Rachlíka: „*Já že neznám bibli, ty ancikriste? To si ještě řekneme, ty holobrádku!*“ rozkatil se stařík! „*Tak se na něj podívejte, na neznaboha, já že neznám bibli! Kleriky bych mohl učit!*“ nebo úryvek z díla Ignáta Herrmanna: „*Buvole!*“ rozeřval se pan Rorejs, když kupující odešel, „*chčeš mne přivést na mizinu? Takhle vážit! Kde je papír, světlo, kde pak vydělám, co sám sežereš, budeš-li lidem navažovat!*“

Bečka (1992, tamtéž) konstatuje: „Vedle expresivních pojmenování (jsou to v příkladech nadávky a slovo *sežereš*) jsou tu i zmíněné prostředky větné (věty zvolací,

dále otázky a věty rozkazovací s citovou expresí), a syntaktické (citový důraz, vokativní výrazy). Je tu i amplifikace a opakování.“

Dále také uvádí, že hromadění citově expresivních prostředků je pro vyjádření silné citové emoce příznačné. Sdělná hodnota věty ustupuje před výrazem citu, věty jsou celkem krátké a velmi často v rozmanitých obměnách vyjadřují touž myšlenku. Bečka poukazuje na příklad z díla Vítězslava Háška, kde je to výrazně ukázáno: *Souček se dopálil. „I ty babo jedovatá! Že ti nechce hrom vyrazit ten tvůj poslední zub! Sedni na koště, čarodějnice, dej do sebe nasypat prachu, zapal ho a vyleť do povětří! Ty jedovatá ozobenino, dej se za čubku k našemu řezníkovi, pak můžeš štěkat. Copak myslíš, ty sražený, plesnivý šindeli, že je to maličkost, udělat dceru nešťastnou? Ty stará kobzo! Takových bysme potřebovali pár tuctů, jako jsi ty, a bude z naší vesnice kaluž, že v ní ani čmeláci nebudou chtít býti domovem! To si pamatuj, shnilá drachmo. Až budeš potřebovat koště, přijď ke mně, můžeš mým komínem vyletět do povětří.“*

Bečka (1992, tamtéž) dále píše: „Vedle takto vyjádřené silné citové exprese (jak příklady ukázaly, objevuje se téměř výhradně v přímé řeči), v níž se prostředky citové expresivnosti kombinují a hromadí, bývají výpovědi s citovým hodnocením jen naznačeným. K tomu se užívá zpravidla jen prostředků lexikálních. Stačí jediné citově zabarvené slovo, aby citově zabarvilo celou větu a někdy i celou nadvětnou souvislost. Nejednou se taková citově hodnotící slova dostávají do parenteze, apozice nebo na okraj věty.“ Jako příklad uvádí tyto věty: „Už asi nepřijde. *Škoda*, mohli jsme si pěkně popovídat“. nebo „Nevěděl, *chudák*, co má dělat.“. Vložená slova v tomto případě znamenají subjektivní hodnocení s citovou expresivitou, které je připojeno k nociónálnímu sdělení.

2.5 EXPRESIVNÍ VÝRAZY V BELETRII

V této kapitole se budeme zabývat expresivními výrazy v beletrii. Budeme vycházet ze Zimovy publikace *Expresivita slova v současné češtině* a také se zaměříme na expresivní výrazy v beletrii podle Chloupka.

Zima (1961, s. 86) uvádí, že expresivita slova je výrazným stylistickým prostředkem literárního díla. Píše také, že stupnice užívání expresivních výrazů je u jednotlivých autorů české prózy značně rozdílná a také kvalita expresivních jevů kolísá.

Nejprve budeme věnovat pozornost expresivitě kontextové v české próze. Kontextová expresivita je v české próze jevem poměrně rozšířeným. Tato expresivita vzniká přesuny mezi jednotlivými oblastmi pojmenování. Zima (1961, s. 87) píše, že v oblasti expresivity kontextové pozorujeme i uvnitř přesunových kruhů mnohost výchozích skupin, které jsou zdrojem expresivních výrazů. K mnohosti uvádí: „Jde přitom o mnohost kvalitativně rozrůzněnou: některé expresivní jevy kontextové expresivity, sémanticky blízké ustáleným expresivním okruhům pojmenování, jsou potenciálně stabilizaci bližší než jiné, které takovou oporu nemají.“

Zima (1961, tamtéž) také poukazuje na to, že značný význam má také funkce expresivních aktualizací. I přesto, že v uměleckém literárním projevu jde vždy o funkci sdělovací a estetickou zároveň, nelze mechanicky chápat podíl obou složek jako stabilně ekvivalentní. V některých aktualizacích převládá komunikativní prvek, jiné mají výrazný znak volního úsilí po vyjádření neobvyklém, nevšedním do té míry vyvinutý, že zatlačuje jejich sdělnou funkci do pozadí.

Zima (1961, tamtéž) také uvádí: „Nejen expresivní aktualizace jazyka uměleckých děl, nýbrž i některé aktualizace sportovního slangu, u nichž jde ovšem především o sdělení, přecházejí rychle do mluvených reportáží, z nich pak do sportovního tisku a pozvolna se lexikalizují: *Káďa úřaduje v centrlavu.*“

Ve slovní zásobě češtiny tvoří obsáhlou skupinu také aktualizace, které mají vedle své funkce sdělné především výrazný úkon estetický. Ten v sobě zahrnuje v podstatě dvojí stránku, a to úsilí o výraz nového pohledu na skutečnost, tj. úsilí, které je jedním z principů umělecké tvorby, a úsilí o projev jazykové komiky.

Zima (1961, s. 88) píše, že výrazem první stránky tohoto úsilí jsou především:

básnické metafory, osvětlující skutečnost z nového zorného úhlu. Jako příklad Zima uvádí úryvek z díla Lidé na křižovatce Pujmanové: „stařící v tvrdáscích... chovali na zápraží nemluvnata pitomá jako ryby, *zapečetěná* oranžovými dudlíky“. Takovými metaforickými výrazy bývají obyčejně expresivně konkretizovány neutrální výrazy pro pojmy rozsahově širší. Jako příklad můžeme uvést úryvek z díla Trapné povídky od Čapka: „žlutý plamínek oleje... *krčí se*“. Tento druh metafory dnes nazýváme personifikací;

synestézie - je to sdružení vjemů dvou nebo více tělesných smyslů. Jako příklad Zima nabízí úryvek z díla Povětroň Čapka: „*mnout* v prstech *vůni* resignace“.;

opakování slova v kontextu větném i nadvětném - příklad pochází opět z díla Trapné povídky od Čapka: „Je *ticho*, je vždy *ticho* na tomto náměstí; *ticho* deště, *ticho* poledního žáru, *ticho* nedělí, *ticho* dnů práce.“;

oxymóron, paradox, litotes a apoziopse;

pronikání slovního výraziva odlišných stylistických vrstev do lexikálního výraziva neutrálního - Zima uvádí příklad z díla Stříbrný vítr Šrámka: „Soudní Ratkin bije, dobře bije, *d'ábla vymítá*.“

Zima (1961, tamtéž) také konstatuje, že druhý estetický aspekt kontextové expresivity nalézáme v oblasti jazykové komiky. Zima o ní píše: „Její základní jazykovou formou je substituce sémanticky ustáleného vztahu mezi slovy vztahem novým, nečekaným, nepředvídaným. Děje se tak zpravidla v syntagmatu, jehož jeden člen významově vybočuje z rámce ustálených obvyklých relací, a celek tak nabývá charakteru nesourodosti.“ Jako příklad uvádí úryvek z díla Hostinec U kamenného stolu od Poláčka: „*muž složený z ostře vyžehlených puků, z puloveru...*“ nebo „*přibyl do lázní co majetník žaludečního kataru*“.

Dozvídáme se také, že v syntagmatu, jehož druhý člen se skládá z několika výrazů spojených souřadně, bývá sémantický vztah porušen zeugmatem u posledního z výrazů. Opět Zima poukazuje na příklad z díla Hostinec U kamenného stolu: „*dcera vrchního finančního rady, majitele řádu Železné koruny a hustých licousů*“.

Zima (1961, tamtéž) dále uvádí: „Základní forma - substituce sémanticky ustálených vztahů vztahy nečekanými - bývá rozmanitě jazykově realizována.“

Vznikají tak především tyto stylistické postupy:

- a) vyjadřování obrazné;
- b) interference lexikálních prvků různých stylistických vrstev;
- c) transpozice mezi jednotlivými oblastmi pojmenování.

K obraznému vyjadřování řadíme nápadné synekdochické personifikace. Ty jsou vytvářeny různými způsoby. Zima (1961, s. 89) uvádí, že pojmenování osoby může být nahrazeno pojmenování oděvu nebo jeho části. Jako příklad použil opět úryvek z díla Hostinec U kamenného stolu: „*Jako exotičtí motýli poletovaly večerní šaty s nahými zády*“.

Pojmenování osoby můžeme také nahradit pojmenováním částí těla s charakteristickou determinací. Zima se opět odkazuje na Poláčkovo dílo: „*přední místa zaplnily kulantní a administrativní pleše, solidní a reelní zátylky*“. Pojmenování nemocných lidí bývá nahrazeno pojmenováním nemoci samé. Komického účinku je dosahováno skutečností, že se v kontextu objevují názvy abstraktních pojmů povahy často odborné místo pojmenování živých bytostí. Příkladem z Poláčkova díla může být následující úryvek: „*Srdeční aorta triumfuje nad jakousi záduchou, zkornatění cév se nedá odstrčit nějakým hloupým nosohltanem*“. Stylistickou variantou tohoto postupu je zosobnění prvků léčebných postupů. Zosobnění ukazuje opět na úryvku z díla Poláčka: „*roentgeny se dávaly v živou diskusi s rozmanitými diagramy*“. Zima také poukazuje na to, že pojmenování osob bývá nahrazován pojmenováním jejich majetku, hodnosti nebo zaměstnání. Jako příklad používá opět část textu Poláčka: „*zrzavé dámy... podaly veřejnému mínění (tj. novináři) ruce, které je chtivě políbilo*“. Názvy hudebníků bývají nahrazovány pojmenováními hudebních nástrojů - např.: „*také klarinet byl znepokojen, ani tahací harmonika nedovedla odolat kouzlu, jež vycházelo z těch dvou zrzounek*“. Někdy je vztah mezi personifikací a jejím synekdochickým rysem značně uvolněn. Osoba bývá označována abstraktním pojmenováním tělesné vlastnosti - např.: „*Dáma se Skřípcem a Stuhou počítá, že ta zrzavost (tj. obě zrzavé dívky) přijede některý den s neděle*“.

K obraznému vyjadřování patří také personifikace v neobvyklých okruzích představ. Jako příklad Zima (1961, s. 90) uvádí další úryvek Poláčka: „*než se objednaná zmrzlina dostavila na místo určené*“. Východiskem neobvyklé personifikace bývá někdy přirovnání: „*Brzy pak se vozidlo podobalo bedničce, naplněné mazlavými datlemi. Ony datle zlořečily a klely; mnohá tak uvalila na svou duši těžký hřích*“.

Dalším stylistickým postupem je interference neboli prolínání lexikálních prvků různých stylistických vrstev. Řadíme sem např. užívání výrazových prostředků z oblasti mluvy o dětech a k dětem v projevech o lidech dospělých - např.: „*v ústrety jim přihopsala teta Kateřina*“. Tento úryvek pochází z díla Saturnin od Jirotky. Patří sem také pronikání knižních prvků (lexikálních, tvaroslovných a syntaktických) do projevů dětských a do stylistické vrstvy jazyka hovorového - např. úryvek z díla Bylo nás pět od Poláčka: „*Tonda nechce zůstat doma, ale míní se odebrat do světa*“. Můžeme zmínit také

slavnostní, patetický ráz biblického výraziva v kontrastní slohové rovině běžné řeči sdělovací - uveďme si např. úryvek: „Vyvržení budou nepřátelé z našeho středu jako morem nakažení, - hučí poštmistr.“ z dalšího díla Poláčka. Dále sem řadíme pronikání výrazných prvků slangu kancelářského, obchodní nebo účetní terminologie v projevech hovorových. Uveďme si např. úryvek: „Tak vida, *celé Dánsko je uděláno z netto obzoru beze srážky*.“ z díla Čapka. Posledními prvky, které řadíme do této skupiny, jsou neorganická spojování cizích slov, která mají povahu odborných názvů, nebo domácích slov odborného rázu ve významové vztahy se slovy domácími v hovorovém kontextu. Jako příklad si můžeme uvést úryvek z díla Čapka: „*Hadice je neobyčejně úskočný tvor, pokud není zdomestikována*“.

Nyní se zaměříme na další stylistický postup, a to na transpozici (přenesení) mezi jednotlivými oblastmi pojmenování. Řadíme sem např. transpozici pojmenování lidských jevů do oblasti živočišné. Jako příklad si můžeme uvést úryvek z díla Poláčka: „*znepokojený bernardýn s počestným obličejem vstal, zakroužil oháňkou a znechucen odešel dovnitř*“. Také do této skupiny patří přesuny mezi pojmenováními lidských jevů a dějů přírodních (např.: „*rozkvetla jarní liga*“ z díla Poláčka) a přesuny z oblasti jevů hmotných do oblasti jevů životných (např.: „*Barchánek byl tudíž sestrami zvážen a přesně vypočítán*“ také z díla Poláčka).

Podle Zimy (1961, s. 92) vzniká však kontextová expresivita v oblasti komiky i jinými způsoby než jenom substitucí ustálených sémantických vztahů vztahy nečekanými, novými. Expresivní nápadnost jazykových jevů shledáváme i při tvoření nových slov, která ovšem vedle své funkce sdělné mají především rys nápadnosti, neobvyklosti, a to ať způsobem tvoření (např.: „*ať to bylo od psa nebo od nepsa*“ z díla Poláčka), nebo myšlenkovými asociacemi, jimiž komický účín vyvolávají (např.: „*žemlově zbarvený psík udatně doráží na pasoucí se kozu. Když koza hrozivě skloní hlavu, tu žemlovec uskočí a z povzdálí nadává*.“ Opět se jedná o úryvek z díla Poláčka). Vedle neologismů působí expresivně i cizojazyčné prvky lexikální - např.: „*To je... shoking*.“ z díla Poláčka.

Zima (1961, tamtéž) také uvádí, že expresivně působí i disfunkční užití citátů, sentencí, přísloví, úryvků běžně známých projevů literárních, písňových, ustálených formulací úředních apod. Jako příklad si můžeme uvést opět úryvek: „*I byla cesta necesta*,

hostinský pohyboval pedály, velociped poskakoval přes stružky a výmoly, *přes kamení a hloží.*“, tento úryvek pochází opět z díla Poláčka. Zima odkazuje na autora Vladimíra Staňka, který k disfunkčním jevům promluvy píše, že nejde o jejich vlastní obsah a formu, ale o způsob, kterým se jich využívá jako cizorodých významových jednotek v kontextu.

Zima (1961, tamtéž) dodává, že zdrojem konkrétní expresivity v okruhu jazykové komiky jsou také celé promluvové úseky parafrázující dřívější stylistické postupy. Řadíme sem zejména emfatické projevy citové (otázky a zvolání, oslovování čtenáře) v kontextu, který jim dodává ironický ráz. Jako příklad můžeme uvést úryvek z díla Poláčka: „Mladík Percy kráčí nejistě, jako by přebral. *Co je tvému dítěti, matko?*“ Někdy je parafráze stylu lidové mluvy výrazným expresivním charakterizačním prostředkem. Představuje tak např. Poláček čtenářům nově zvolenou královnu krásy: „I objevila se hřmotná, dosti objemná paní s přívětivým a mateřským výrazem tváře, oním výrazem, který zve dále, *to jsou k nám hosti, posadte se, abyste nám nevynešl spaní, nekoukejte se, mám tu nepořádek.*“

Zima (1961, s. 93) shrnuje poznatky o kontextové expresivitě v české literatuře následovně: „Kontextová expresivita vzniká zpravidla tím, že autor užívá v určité stylistické vrstvě způsobu vyjádření ze stylistické vrstvy jiné nebo uvádí ve větný vztah výrazy z různých významových oblastí, spojuje prvky jazykově nápadně odlišné, nebo uvádí ve vzájemný vztah výrazy vyjadřující představy výrazně rozdílné.“

Zima (1961, tamtéž) také uvádí, že základním rysem kontextové expresivity je výrazná rozdílnost prvků, ze kterých se expresivní vyjádření skládá. Tato rozdílnost působí ve vědomí čtenáře dojem nápadnosti. Podstata kontextové expresivity je lingvisticky obdobná jako podstata expresivity lexikální, projevuje se však na úrovni vyšších jazykových jednotek.

Tímto jsme si shrnuli poznatky o kontextové expresivitě v literatuře podle Zimy. Nyní se zaměříme na to, co píše ve své publikaci k expresivitě slova v beletrii Chloupek. Dozvídáme se, že podle Chloupeka (1991, s. 256) je pro umělecký text důležité častější užívání výrazů expresivních.

Dále Chloupek (1991, tamtéž) konstatuje: „Lexémy s kladnou expresivitou jsou tradičně spojovány s textem pro děti. Nadměrné užívání kladných expresív a slov s kladnými konotacemi může vést až ke kýči.“ Jako příklad takového kýče uvádí text: „*Každého dne z rána odesílal Jarka své miloučké Věrce dopis a každého odpoledne obdržel*

od ní psaníčko s kvítečkem, utrženým tam někde ve vysluněném kraji. Zmírající vůně toho něžného poslíčka vydychovala všechny polibky Věřčiny, které ona ukryla v jeho vadnoucí korunku.“

Chloupek (1991, s. tamtéž) se také zmiňuje o výrazech s negativní expresivitou. Píše o nich: „Výrazy s negativní expresivitou mohou být - s ohledem na normy krásné literatury - dosud výrazným prostředkem aktualizace výrazu.“ Uvádí zde příklad z díla Vladislava Vančury: *Předseda záložny, kdykoli otevře svou moulu, slintá a kolem jeho ropuší díry třpytí se provázky, padající na břicho*. Uvádí také, že vulgarismy dnes již přijímáme v řeči postav. Používání vulgarismů v beletrii zde demonstruje na díle Oty Pavla: *Tatínek na toho králíkáře zařval: „Já jsem ti hovno přítel.“*

Dále také zmiňuje, že emocionalitu do textu vnáší také výrazy, které samy expresivní nejsou, ale mají negativní konotace. Jako příklad uvádí opět úryvek textu Vladislava Vančury: *„O jedenácté barva opilosti v kořalně zhoustla, přikrývajíc šarlatem devět nuzáků, již dosud řvali. Obsah láhve se třpytí jako střed světa a vše ostatní je marnost, neboť pryč je všechno a marná je naděje.“*

3 METODY A KRITÉRIA ZKOUMÁNÍ

3.1 DOTAZNÍK

Již v bakalářské práci jsme se zabývali expresivními výrazy. Touto diplomovou prací chceme na práci bakalářskou navázat. V této diplomové práci budeme používat metodu dotazníku. Dotazník zaměřujeme nejen na expresivní výrazy s kladným citovým příznakem, ale i na expresivní výrazy s citovým příznakem záporným. Cílem dotazníku je prozkoumat, jaké podvědomí mají o expresivních výrazech lidé ve věku 15 - 45 let. Chceme zjistit, zda studenti ve věku 15 - 26 let používají v současnosti stejné expresivní výrazy jako dospělí-nestudenti ve věku 27 - 45 let, nebo zda se obě skupiny svým vyjadřováním od sebe odlišují. K následnému vyhodnocení budeme využívat metodu komparace.

Očekáváme, že se odpovědi jednotlivých generací budou alespoň částečně lišit. Vycházíme totiž z předpokladu, že dnešní mladí lidé (především studenti SŠ) nedisponují příliš bohatou slovní zásobou. Domníváme se, že jedním z důvodů nízké úrovně slovní zásoby u mladých lidí může být nízká čtenářská gramotnost.

Dotazník je zaměřen na expresivní výrazy v běžné komunikaci a skládá se celkem z osmi otázek. Některé otázky jsou členěny na dílčí podotázky, které se týkají např. vysvětlování jednotlivých pojmů.

3.2 POSTUP PRÁCE

Na základě teoretické části diplomové práce jsme sestavili dotazník. V dotazníku se zabýváme expresivními výrazy v běžné komunikaci, a to jak výrazy s kladným citovým příznakem, tak výrazy se záporným citovým příznakem.

Dotazník jsme vytvořili ve dvou verzích - v elektronické podobě a v tištěné podobě. Dotazník v elektronické podobě jsme pomocí sociálních sítí a e-mailu rozeslali náhodně vybraným vysokoškolským a středoškolským studentům, dotazník jsme také rozeslali pracujícím lidem z okruhu přátel. Dotazník v tištěné podobě jsme rozdali středoškolským studentům Gymnázia Příbram a pracujícím lidem v okolí bydliště. Celkem jsme získali sto sedmdesát vyplněných dotazníků.

Výrazy uvedené v dotaznících zařadíme k expresivním výrazům s kladným či záporným citovým příznakem. U uvedených výrazů také vysvětlíme jejich původní význam pomocí etymologického slovníku.

Dalším krokem bude rozbor jednotlivých otázek dotazníku, přehled odpovědí bude pro větší přehlednost uváděn do tabulek.

Na závěr provedeme srovnání výsledků jednotlivých generací.

4 ANALÝZA TEXTU

Tato kapitola je zaměřena na podrobnější zkoumání získaného jazykového materiálu. Nejdříve roztřídíme výrazy, které jsme získali ze zpracování vyplněných dotazníků, na výrazy s kladným citovým příznakem a na výrazy se záporným citovým příznakem. Původ některých výrazů vysvětlíme pomocí Českého etymologického slovníku. Nakonec provedeme podrobnou analýzu jednotlivých otázek dotazníku a porovnáme výsledky jednotlivých generací mezi sebou.

4.1 ANALÝZA EXPRESIVNÍCH VÝRAZŮ S Kladným CITOVÝM PŘÍZNAKEM

Tato podkapitola je zaměřena na expresivní výrazy s kladným citovým příznakem. Tyto výrazy jsme získali ze zpracování vyplněných dotazníků.

Mezi důvěrná, familiární slova řadíme výrazy, jako jsou např. *miláček, brouček, beruška, zlatíčko, medvídek, kočička, čumáček, jahůdka, sluníčko, koťátko* apod. Jedná se především o zdobněliny, které jsou svou podstatou mazlivé. Často tato slova pocházejí z říše rostlinné a živočišné.

K domáckým slovům můžeme přiřadit výrazy, jako jsou např. *brácha, bráška, brašule, brášin, ségra, sestřička, sestřicha, ségruš*. K hypokoristikům bychom zařadili tyto výrazy, u kterých autoři uvedli jejich původ: *Janík* (od jména *Jan*), *Tuš* (od jména *Jitka* - zkráceně *Jituš*), *Jára* (od jména *Jaroslav*), *Bludimírek* (od jména *Vladimír*).

Co se týče eufemismů, musíme konstatovat, že ty se ve vyplněných dotaznících objevovaly poměrně často. Jako příklad si můžeme uvést např.: *odešel na věčnost, odešel do věčných lovišť, zesnul* nebo *naposledy vydechl* místo neutrálního *zemřel*. Dalším příkladem může být např.: *sociální zařízení, ministerstvo úlevy* či *královská místnost* místo neutrálního *záchod*. Můžeme také zmínit např.: *starý muž* místo expresivního výrazu *páprda*.

4.2 ANALÝZA EXPRESIVNÍCH VÝRAZŮ SE Záporným CITOVÝM PŘÍZNAKEM

Ve vyplněných dotaznících se také objevovaly výrazy se záporným citovým příznakem. Jedná se především o slova vulgární. Řadíme sem prostředky hrubého, nespolečenského vyjadřování - např. *čuňák* či *dobytek*, tyto výrazy označují *vulgární*

osobu. Za vulgární považujeme také nadávky - např. *blbec, pitomec, debil, idiot, pako*. Patří sem také oslovení vzniklá z nadávek - např. *vole, ty krávo* apod.

Pokud se zaměříme na dysfemismy, které jsou opakem eufemismů, můžeme zmínit např.: *chcípnul, zhebnul, zdechl* či *čuchá kytky z druhé strany* (ponechán původní pravopis) místo neutrálního *zemřel*. Můžeme zmínit také výraz *hajzl* místo neutrálního *záchod*.

4.3 VYSVĚTLENÍ PŮVODU EXPRESIVNÍCH VÝRAZŮ POMOCÍ ETYMOLOGICKÉHO SLOVNÍKU

V této podkapitole se budeme zabývat vysvětlením původu expresivních výrazů, které jsme získali z vyplněných dotazníků. Budeme k tomu používat Český etymologický slovník. Chceme se zaměřit především na část dotazníku, ve které jsme po dotazovaných požadovali, aby expresivně vyjádřili určité výrazy. Jedná se o sedmou otázku, v níž měli dotazovaní vyjádřit, že *někdo zemřel, že je někdo vulgární*, dále měli expresivně vyjádřit slovo *legrace* a slovo *záchod*. Všemi otázkami se podrobněji zabýváme v samotné analýze jednotlivých otázek.

Nejprve se zaměříme na vysvětlení expresivních výrazů pro vyjádření toho, že někdo zemřel. V etymologickém slovníku jsme našli původ dvou expresivních výrazů, které uvedli respondenti ve vyplněných dotaznících:

chcípnout - vulgárně ‚mřít‘ - toto slovo pochází ze *scípat*. Souvisí se slovesem *cepenět*, což znamená ‚hynout, tuhnout‘;

zhebnout - slovo zhrubělé, z praslovanského **-gъbnŏti*. Často srovnávané se slovesem *hynout*. Praslovanský tvar **gybnŏti* je často spojován s tvary **gybati, *gъbnŏti (hýbat, hnout)*, předpokládá se vývoj významu ‚uhýbat, ohýbat se (stářím ap.)‘ ke slovu ‚hynout‘. Existuje také litevské *geĩbti* (‚slábnout, chřadnout‘) a lotyšské *geibt* (‚umřít‘). Pravděpodobně jde o kontaminaci více kořenů.

Expresivní výrazy, které se objevovaly ve vyplněných dotaznících pro vyjádření toho, že je někdo vulgární, a jejichž původ lze doložit, jsou následující:

buran - hanlivě ‚venkovan‘, základem pojmenování je již staročeské *búr*, což byla potupná přezdívka sedláků. Pochází to ze středohornoněmeckého *būr(e)*, což znamená ‚soused, sedlák, hrubý člověk‘;

čuňák - tento expresivní výraz vznikl pravděpodobně z vábicího citoslovce *ču!* a nabízacího *na*;

hrubián - vzniklo z německého *Grobian*, jež je humanistickým výtvozem k německému *grob*, což znamená ‚hrubý‘;

hulvát - znamená ‚sprosták, hrubián‘, v etymologickém slovníku jsme však narazili na sdělení, že původ je nejasný. Jako příjmení však bylo toto slovo doloženo již koncem 14. století;

neandrtálec - původně ‚pravěký člověk‘, podle Neandertalu v Německu, kde byly v polovině 19. století nalezeny části kostry pravěkého člověka;

neomalenec - neomalený člověk je ‚netaktní, hrubý‘. Výchozí vazbou je nejspíš ‚ne o málo žádající‘;

neurvalec - neurvalý člověk je ‚surový, hrubý‘. Původně pouze *urvalý*, jež se vysvětluje jako ‚ten, kdo se urval od šibenice‘, případně od *urvat se* ve významu ‚osopit se‘;

sprosták - od adjektiva *sprostý*, které ve staročeštině znamenalo ‚prostý, hloupý, jednoduchý, neumělý, špatný‘.

Jedním z výrazů, který měli dotazovaní expresivně vyjádřit, byl výraz *legrace*. Expresivními výrazy, ke kterým lze doložit původ, jsou:

bžunda - expresivně ‚legrace‘. Dříve to znamenalo ‚nezdar, brynda‘, prý z hornictví, kde bylo takto označováno plané vyfouknutí nálože (onomatopoické *bžun!*) - toto vysvětlení najdeme ještě ve Slovníku spisovného jazyka českého;

prča - expresivně ‚legrace‘, původem z Moravy, od slovesa *prčiti se*, což znamenalo ‚pářit se‘. Říkalo se to ovšem o kozách;

sranda - obecněčeský výraz, původně od *srát*, ale se ztrátou etymologické souvislosti ztratilo i vulgární příděch;

švanda - hovorově ‚legrace‘, původ není příliš jasný. Je možné, že nejprve existovalo vlastní jméno Švanda. Jungmann uvádí, že ze rčení „Pojďme tam raději, tam bude Švanda“ se mohl vyvinout obecný význam ‚legrace‘. Možná na vývoj měl vliv i německý jazyk, a to výraz *Schwank*, což znamená ‚šprým, legrace‘.

Z výrazů, které zmínili respondenti jako označení *záchoda*, jsme v etymologickém slovníku našli původ pouze těchto třech výrazů:

hajzl - vulgárně ‚záchod; špatný člověk‘, z německého *Häusel*, což je zdobně od *Haus*, to znamená ‚dům‘ (‚záchod‘ = ‚domeček‘);

komora - staré přejetí z latinského *camara*, *camera* či z řeckého *kamára*, což znamená ‚komora, klenutá místnost‘;

trůn - ze staročeského *trón*, což znamenalo ‚trůn, stolec, sedadlo‘.

Respondenti měli v osmé otázce dotazníku vysvětlit čtyři expresivní výrazy. Tyto výrazy si nyní specifikujeme. Prvním expresivem je slovo *páprda*. V etymologickém slovníku je uvedeno, že se jedná o výraz obecněčeský, hanlivý. *Páprda* znamená *starý, pohodlný člověk*. Pravděpodobně se jedná o výraz utvořený ze slova *pápěr(k)a*.

Druhým expresivním výrazem, který měli dotazovaní vysvětlit, je výraz *lemp*. Z Českého etymologického slovníku se dozvídáme, že slovo *lemp* je obecněčeský, hanlivý výraz. *Lemp* znamená *nešika, mamlas*. Pravděpodobně tento výraz vyšel z nějaké nářeční podoby německého *Lümmel*, což znamená *klacek, hulvát, mamlas*. S velkou pravděpodobností došlo ve slově *Lümmel* k disimilaci *mm > mp*.

Pokud se zaměříme na to, jak vysvětluje substantivum *šejdíř* Český etymologický slovník, zjišťujeme, že se jedná o výraz hovorový, expresivní. Ve starší češtině se objevovaly i obměny jako *šejdér, šejdýř, šidíř, šajdíř*. Toto slovo je odvozeno od slova *šejd*, což znamená *podvod*, to souvisí se slovesem *šidit*.

Posledním výrazem, který jsme použili v dotazníku, je slovo *hastroš*. Toto slovo původně znamenalo *strašák v poli*. Původ slova není příliš jasný. Někdo však soudí, že se jedná o expresivní přetvoření německého výrazu *Hasenschreck*, což znamená *plašidlo na zajíce* (z *Hase* = zajíc, *Schreck* = strašák). Zajímavé je, že slovo *hastroš* má stejný začátek jako slovo *hastrman*, to svědčí o vzájemném ovlivnění obou forem.

Expresivní výrazy jsme pomocí Českého etymologického slovníku vysvětlili proto, abychom si uvědomili, jaký původní význam tato slova mají. Chtěli jsme také zjistit, k jakým rozdílům došlo při posunu od původního významu k významu expresivnímu.

4.4 ANALÝZA DOTAZNÍKU

4.4.1 O DOTAZNÍKU

Dotazník, který využíváme při naší analýze, se skládá z osmi otázek. Některé otázky obsahují dílčí podotázky - např. vysvětlení některých pojmů. Ukázka dotazníku je uvedena v příloze diplomové práce.

Jelikož chceme metodou dotazníku zjistit rozdíly mezi dvěma generacemi, musíme si tyto generace blíže specifikovat. První generační skupinou jsou studenti středních a vysokých škol (15 - 26 let), druhou skupinu tvoří dospělí-nestudenti ve věku 27 - 45 let. Dotazník vyplnilo celkem sto sedmdesát respondentů. Sto dotazovaných je v současné době studenty SŠ či VŠ, zbylých sedmdesát dotazovaných tvoří dospělí-nestudenti (pracující). Na vyplňování dotazníku se podílely především ženy (celkem sto dvacet tři), zbylými dotazovanými byli muži (celkem čtyřicet sedm).

Studenti, kteří se stali našimi respondenty, navštěvují různé školy po celé České republice. Dvacet devět dotazovaných studuje na gymnáziích, padesát na Západočeské univerzitě v Plzni, deset na Univerzitě Karlově v Praze, čtyři na Masarykově univerzitě v Brně, tři na České zemědělské univerzitě v Praze. Zbylí respondenti z řad studentů navštěvují Slezskou univerzitu v Opavě, Univerzitu Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Vysokou školu evropských a regionálních studií v Příbrami a Univerzitu Jana Amose Komenského v Praze.

Dotazovaní dospělí pracují v různých odvětvích. Jedná se o vojáky z povolání (celkem dvacet devět dotázaných), dělníky (sedmnáct dotázaných), administrativní pracovníky (dvanáct dotázaných), pracovníky ve zdravotnictví (tři dotázaní), učitele (pět dotázaných). Dalšími respondenty byli redaktorka novin, kadeřnice, obsluha čerpací stanice a realitní makléř. K pracovníkům ve zdravotnictví řadíme zdravotní sestry a porodní asistentky. Jako administrativní pracovníky evidujeme osoby, které pracují jako účetní, pracovníci České pošty či bankovní úředníci, řadíme sem také osobní asistentku.

Pro lepší orientaci uvádíme přehled dotazovaných do tabulky:

Studenti	Muži	Ženy	Pracující	Muži	Ženy
Gymnázium	10	19	Vojáci z povolání	21	8
ZČU v Plzni	7	43	Dělníci	4	13
UK v Praze	2	8	Administrativní pracovníci	2	10
MU v Brně	0	4	Pracovníci ve zdravotnictví	0	3
SU v Opavě	0	1	Učitelé	0	5
UJEP v Ústí nad Labem	0	1	Redaktoři novin	0	1
ČZU v Praze	0	3	Kadeřníci	0	1
VŠERS v Příbrami	0	1	Obsluha čerpací stanice	0	1
UJAK v Praze	0	1	Realitní makléři	1	0
CELKEM	19	81	-	28	42

Když se zaměříme na věkovou skupinu studentů, dozvídáme se, že dotazníky vyplnilo deset studentů ve věku 16 - 17 let a devět studentů ve věku 20 - 25 let. Studentky tvoří skupina devatenácti dívek ve věku 16 - 17 let a skupina dvašedesáti dívek ve věku 20 - 25 let.

Co se týče pracujících lidí, dotazníky vyplnilo celkem dvacet osm mužů. Z toho dvanáct mužů ve věku 27 - 30 let, pět mužů ve věku 31 - 35 let, šest mužů ve věku 36 - 40 let a pět mužů ve věku 41 - 45 let. Když se zaměříme na pracující ženy, dozvídáme se, že dotazník vyplnilo celkem čtyřicet dva žen. Z toho patnáct žen ve věku 27 - 30 let, deset žen ve věku 31 - 35 let, jedenáct žen ve věku 36 - 40 let a šest žen ve věku 41 - 45 let. Přehled věkových skupin uvádíme opět do tabulky:

Věk	Muži VŠ a SŠ	Ženy VŠ a SŠ	Dospělí muži	Dospělé ženy
16 - 17 let	10	19	-	-
20 - 25 let	9	62	-	-
27 - 30 let	-	-	12	15

31 - 35 let	-	-	5	10
36 - 40 let	-	-	6	11
41 - 45 let	-	-	5	6
Celkem	19	81	28	42

4.4.2 ANALÝZA OTÁZEK DOTAZNÍKU

V této podkapitole se budeme zabývat analýzou jednotlivých otázek dotazníku. Někteří respondenti uváděli u některých otázek více odpovědí nebo naopak některé otázky vůbec nezodpověděli.

V první otázce („Uveďte, jak rozumíte pojmu expresivita“?) jsme se setkali s různými odpověďmi. Zjistili jsme, že ne všichni dotazovaní pojmu expresivita rozumí. Celkem sedmdesát šest respondentů uvedlo, že slovo expresivita označuje citově zabarvená slova, z toho bylo čtyřicet devět studentů a dvacet sedm dospělých-nestudentů. Někteří z nich uváděli dokonce to, že slova mohou mít kladný a záporný citový příznak. Třicet dva dotazovaných odpovědělo, že danému pojmu vůbec nerozumí, jednalo se o patnáct studentů a sedmnáct dospělých. Dalším vysvětlením pojmu, které se objevovalo poměrně často, bylo konstatování, že expresivita je používání hovorových a nespisovných výrazů. Tuto odpověď uvedlo celkem šestnáct respondentů (sedm studentů a devět dospělých-nestudentů). Dalším hojně zmiňovaným vysvětlením pojmu expresivita bylo konstatování, že se jedná o přehnané vyjadřování, zveličování. K této odpovědi se přiklání celkem deset respondentů (sedm studentů a tři dospělí). Pět studentů zastává názor, že expresivita je užívání pouze vulgárních výrazů. Toto vysvětlení neuvedl ani jeden z dospělých-nestudentů. Pokud se zaměříme na další vysvětlení pojmu expresivita, která se objevila ve vyplněných dotaznících, můžeme zmínit např. to, že někteří považují expresivitu za „určitou vyjadřovací schopnost“ či „výmluvnost“, jiní expresivitu označují za něco „jiného, neběžného, nevšedního“ nebo za „schopnost komunikace a vyjadřování speciálními slovy“. My se přikláníme k názoru, že pojem expresivita označuje slova citově zabarvená, a to slova s kladným i záporným citovým příznakem.

Z odpovědí na druhou otázku („Myslíte si, že používáte expresivní výrazy v běžné komunikaci?“) vyplývá, že většina dotazovaných expresivní výrazy v běžné komunikaci používá. Dotazovaní uváděli odpovědi „ano“, „ne“ a „občas“. Přehled odpovědí je uveden v následující tabulce:

Odpověď	Muži VŠ a SŠ	Ženy VŠ a SŠ	Dospělí muži	Dospělé ženy	Celkem
Ano	16	70	24	24	134
Ne	0	7	4	13	24
Občas	3	4	0	5	12

Pokud dotazovaní odpověděli na druhou otázku kladně, měli také uvést důvod užívání expresivních výrazů a příklad expresivního výrazu, který v běžné komunikaci používají. Ne všichni odpověděli na všechny podotázky, většina nevedla příklad expresivního výrazu. Někteří studenti uváděli, že si užívání expresivních výrazů ani neuvědomují, protože se tak běžně mluví ve společnosti, ve které žijí. Jako příklad výrazů uváděli oslovení *vole* či slůvka označující klení - např. *sakra*, *hergot* nebo *krucinál*.

Dospělí-nestudenti odpověděli, že expresivní výrazy používají při rozhovoru s blízkými, především k důvěrnému oslovení. Jedná se např. o výrazy jako *zlatíčko*, *brouček*. Dalším důvodem používání expresivních výrazů je např. vztek, nervozita, odlehčení situace, zpestření komunikace či zdůraznění něčeho - např. výraz *ty bláho*.

Myslíme si, že užívání expresivních výrazů v běžné komunikaci je v dnešní době běžné. Ať už se zaposloucháme např. do rozhovoru dvou žáků o přestávce ve škole či rozhovoru mladého páru na ulici, vždy tam nějaký expresivní výraz objevíme.

Jelikož mezi expresivní výrazy řadíme také tzv. familiární, důvěrná slova, která užíváme v důvěrném styku v okruhu známých osob, zkoumali jsme ve třetí otázce právě tyto výrazy. Ptali jsme se respondentů, jak důvěrně oslovují svého partnera/svoji partnerku, svého nejlepšího kamaráda/svoji nejlepší kamarádku, svého bratra/svou sestru.

Na podotázku „Uvedte, jak důvěrně oslovujete svého partnera/svoji partnerku“ uvedli všichni dotazovaní celkem padesát tři různých pojmenování. Dvanáct dotazovaných

do dotazníku vyplnilo, že nemá partnera, dva lidé uvedli, že důvěrná slova nepoužívají a dva lidé neodpověděli na danou otázku vůbec. Studenti VŠ a SŠ uvedli sedm různých důvěrných pojmenování. Nejčastěji se vyskytlo pojmenování *zlato* - celkem šestkrát, dalším nejčastějším důvěrným oslovením byla *zdrobnělina jména* - celkem čtyřikrát. Dalšími výrazy, které však byly uvedeny pouze jednou, jsou např. slova *čiča*, *kočka*, *prdelka*, *potvůrka*.

Pokud se zaměříme na pojmenování, která uvedly studentky VŠ a SŠ, zjistíme, že ve vyplněných dotaznících se objevilo celkem třicet dva různých důvěrných výrazů. Slovy s nejčastějším výskytem jsou pojmenování *miláček* (celkem čtyřicetkrát) a *zlato* (v obměnách *zlatíčko*, *zlatí* - celkem sedmnáctkrát). Dalšími pojmenováními s častým výskytem byla např. slova *brouček* (jedenáctkrát), *láska* (desetkrát), *křestní jméno* či *zdrobnělina jména* (obojí šestkrát). Z výrazů, které byly uvedeny pouze jednou a zaujaly nás, bychom uvedli např. pojmenování *táta*, *bužniček*, *ťuťu* (u tohoto pojmenování navíc dotazovaná uvedla, že si tak říkají s partnerem navzájem a toto pojmenování je odvozeno od toho, že jí připadá partner roztomilý), *malčik*, *koloušek*, *koláček*, *frája* či *trubička*.

Dospělí muži vypsali sedmnáct různých důvěrných výrazů, které používají k oslovování své partnerky. Nejčastěji zmiňovali výrazy *miláček* (sedmkrát), *láska* (šestkrát), *zlato* (v obměnách *zlatíčko*, *zlatí* - celkem šestkrát). Dva muži uvedli, že žádné důvěrné výrazy nepoužívají. Za ojedinělé výrazy, které se objevily ve vyplněných dotaznících, považujeme slova *buchétka* a *šťabajzna*. Tato slova dotazovaní uvedli pouze jednou.

Dospělé ženy uvedly dvacet tři různých pojmenování. Řadíme sem oslovení jako *miláček* (patnáctkrát), *zlato* (v obměnách *zlatíčko*, *zlatí* - celkem dvanáctkrát), *brouk* (v obměně *brouček* - celkem desetkrát). K ojedinělým důvěrným výrazům řadíme např. slova *Bludimírek* (dotazovaná vysvětlila, že se jedná o obměnu jména Vladimír), *kukadlo*, *šmejd*, *koník* či *pytlí*. Jedna dospělá žena odmítla na otázku úplně odpovědět. Mezi důvěrnými výrazy, které obě generace uváděly, se objevily výrazy z říše živočišné - *koník*, *králíček*, *medvídek*, *brouček*, *beruška*, *kočka* apod.

Ve druhé podotázce jsme se zaměřili na to, jak dotazovaní oslovují svého nejlepšího kamaráda/svoji nejlepší kamarádku. Respondenti uvedli padesát pět různých oslovení. Tři lidé uvedli, že důvěrné oslovení při komunikaci se svým nejlepším

kamarádem/svojí nejlepší kamarádkou nepoužívají. Zaměříme-li se na pojmenování, která uvedli studenti VŠ a SŠ, zjišťujeme, že studenti uvedli celkem dvanáct různých výrazů. Nejvíce je při oslovování nejlepších kamarádů využívána *přezdívka* (celkem čtyřikrát). Za přezdívkou následují výrazy *kámo*, *vole* a *brácho* (v obměně *brášule*). Každý z těchto výrazů se objevil v dotaznících třikrát. Ojedinělými pojmenováními, která se objevovala ve vyplněných dotaznících, byly výrazy *trotl*, *pošahanec*, *féro*, *retard* (dotazovaný uvedl, že je tento výraz míněn v dobrém slova smyslu). Podle našeho názoru se však nejedná o důvěrné výrazy, ale spíše o slova hanlivá.

Studentky VŠ a SŠ uvedly celkem dvacet osm různých pojmenování. K nejčtenějším řadíme oslovení *zlato* (v obměnách *zlatuše*, *zlatá* - celkem osmadvacetkrát), *zdrobnělinu jména* (patnáctkrát), výraz *kočka* (jedenáctkrát). Dalšími častými výrazy, kterými studentky oslovují své nejlepší kamarády, jsou různé *přezdívky* (desetkrát), výraz *brouk* (také desetkrát), *křestní jméno* či oslovení *kámo* (obojí osmkrát). Z výrazů, které se v dotaznících objevily pouze jednou, jsme vybrali následující oslovení - např. *ženo*, *bejku*, *kočeno*, *držtičko*, *drahouši*.

Dospělí muži použili celkem třináct různých výrazů. Nejčastěji se objevilo *jméno* v nezměněném tvaru (celkem třináctkrát). Domníváme se však, že jméno nepatří mezi důvěrná slova. Dalším výrazem, který byl uveden víckrát, je oslovení *vole* (třikrát). Tento výraz neřadíme mezi důvěrná slova, ale mezi expresivní výrazy se záporným citovým příznakem, a to mezi oslovení vzniklá z nadávek. Dva dospělí muži uvedli, že důvěrná slova nepoužívají vůbec. Pouze jednou se ve vyplněných dotaznících dospělých mužů objevily následující výrazy: *borec*, *frája*, *holota*, *hombre* (tento výraz pochází ze španělštiny a znamená v překladu *člověk*, *muž*), *bejk* atd. Dalšími výrazy, které jsme našli v dotaznících pouze jednou, jsou výrazy *exot* a *pitomec*. Tato slova nepovažujeme za slova důvěrná. Zařadili bychom je spíše k expresivním výrazům se záporným citovým příznakem, a to k nadávkám.

Pokud se zaměříme na výrazy, kterými oslovují svého nejlepšího kamaráda/svoji nejlepší kamarádku dospělé ženy, dozvídáme se, že pracující ženy použily celkem dvacet čtyři různých důvěrných slov. Nejčtenějším výrazem je oslovení *zlato* (v obměnách *zlatíčko*, *zlatí*, *zlatá* - celkem devětkrát), dalšími častými osloveními jsou *jméno* (sedmkrát), *zdrobnělina jména* (šestkrát) a výraz *kočka* (v obměně *kočička* - celkem

pětkrát). Ojedinělými výrazy, kterým oslovují dospělé ženy své nejlepší kamarády, jsou výrazy jako *drahouš*, *bárbí* (počeštělá zkomolenina slova *Barbie*), *čičina*, *dvojče*, *sluníčko*, *prdelka* apod.

Ve třetí podotázce jsme se respondentů ptali, jak důvěrně oslovují svého bratra/svou sestru. Získali jsme celkem padesát čtyři různých důvěrných slov. Dvanáct dotázaných uvedlo, že nemá žádného sourozence, čtyři lidé uvedli, že nepoužívají k oslovování svých sourozenců důvěrná slova. Nejdříve se zaměříme na důvěrná slova, která používají studenti VŠ a SŠ. Ti uvedli celkem deset pojmenování. Nejčastěji se objevovalo domácké slovo *ségra* (čtyřikrát). Podobnými domáckými slovy jsou např. *sestra* (třikrát), *sestřička* a *ségruška* (obojí jednou). Domácké slovo *brácha* se objevilo pouze jednou. Dalšími obměnami jsou slova *brašule* a *brasci* (oboje jednou). Třikrát se objevila v dotaznících *zdrobnělina jména* a dvakrát *jméno* v nezměněném tvaru. Jediným ojedinělým výrazem je slovo *čuník*. I přesto, že se jedná o zdrobnělinu slova, se domníváme, že se nejedná o důvěrné slovo, ale spíše o slovo zhrubělé.

Studentky VŠ a SŠ uvedly třicet pět různých důvěrných slov. Nečastěji jsme v dotaznících narazili na *zdrobnělinu jména* (osmnáctkrát). Druhým nejčtenějším oslovením je *jméno* v nezměněné podobě (šestnáctkrát). Pokud se zaměříme na domácká slova, můžeme uvést např. slova *ségra* (čtrnáctkrát), dalšími obměnami jsou domácká slova *ségruš* (třikrát), *sis* (zkrácenina anglického výrazu *sister* - jednou), *sígra* (zkomolenina slova *ségra* - jednou), *sestřicha* (jednou) a *sestřička* (také jednou). Osmkrát se také objevilo oslovení *brácha*. Další obměny, které jsme ve vyplněných dotaznících zaznamenali, byly slova *bratr* (neutrální výraz - celkem třikrát), *brádr* (počeštělá varianta anglického výrazu *brother* - jednou), *bratřík*, *brašule*, *bráška* (všechna slova pouze jednou). Zajímavými výrazy, které se objevily pouze jednou, jsou např. slova *racochejl*, *brouk*, *drahá*, *držtička*, *myška*, *mazlík* apod.

Pracující muži použili celkem deset různých slov. Osmkrát se ve vyplněných dotaznících vyskytlo slovo *ségra*. Dalšími domáckými obměnami jsou slova *sestřička* či *sister* (přejato z angličtiny). Čtyřikrát se v dotaznících objevily výrazy *bratr* a *brácha*. Dalšími obměnami těchto slov *brášin*, *brašule* a *brother* (všechna slova pouze jednou). Čtyři dotazovaní uvedli, že své sourozence oslovují pouze *jménem*. Ojedinělým důvěrným

slovem byl výraz *funice*. Autor výrazu uvedl, že tak oslovuje sestru již odmalička, bohužel neuvedl, co daný výraz znamená.

Dospělé ženy uvedly celkem devatenáct různých důvěrných slov. Sedm respondentů oslovuje svého sourozence pouze *jménem*, šest respondentů užívá výraz *ségra*. Je zajímavé, že se ve vyplněných dotaznících dospělých žen neobjevila žádná jiná domácí obměna tohoto slova. Pětkrát se v dotaznících objevila *zdrobnělina jména*, dvakrát jsme zaznamenali výraz *brácha* a jednou obměnu *bráška*. Zajímavými výrazy, na které jsme při analýze dotazníků narazili, jsou slova *pindá*, *dydýn*, *čiči* a *zmeteček*. Tato slova se objevila pouze jednou.

Co se týče důvěrných výrazů, zjistili jsme, že tyto expresivní výrazy jsou tvořeny především deminutivními sufixy. Jako příklad můžeme uvést např. výrazy *brouček*, *králíček*, *medvídek* (tyto výrazy jsou tvořeny příponou *-ek*), *prdelka*, *potvůrka* (tvořena příponou *-ka*). Pokud se zaměříme na sémantický vztah důvěrného slova ke slovu základovému, zjišťujeme, že se mezi nimi vyskytl především vztah kvantitativní, a to vztah vyjadřující menší míru vlastnosti nebo rozměru (např. *brouk* - *brouček*, *koláč* - *koláček*). Další hojně užívanou příponou, je přípona *-ička* (např. *sestřička*, *kočička*, *trubička*, *držtička*). Narazili jsme také na výraz s příponou *-ouš*, která se používá u jmen nositelů vlastností odvozených od adjektiv - např. *drahouš*. Přehled všech důvěrných výrazů je uveden v příloze.

Z odpovědí na čtvrtou otázku („Jak často důvěrná slova používáte?“) vyplývá, že většina dotazovaných důvěrná slova používá alespoň občas. Téměř polovina dotazovaných uvedla, že důvěrná slova používá velmi často, pouze čtrnáct dotázaných uvedlo, že důvěrná slova se u nich netěší velké oblibě a používají je tudíž minimálně. Přehled odpovědí je uveden v následující tabulce:

Odpověď	Muži VŠ a SŠ	Ženy VŠ a SŠ	Dospělí muži	Dospělé ženy	Celkem
Velmi často	8	42	7	24	81
Občas	10	31	19	15	75
Minimálně	1	8	2	3	14

Dotazovaní měli své odpovědi zdůvodnit. Někteří respondenti však svou odpověď nezdůvodnili. Jeden student SŠ uvedl, že užívá důvěrná slova minimálně. Pokud se zaměříme na odpovědi ostatních studentů VŠ a SŠ, získáváme např. následující zdůvodnění: „Důvěrná slova používám občas. Hlavně tehdy, když oslovuji své blízké, rodinu.“, „Občas, především k vyjádření sympatií, k odlišení se od ostatních.“, „Používám je občas, záleží na tom, v jaké společnosti jsem.“ nebo „Velmi často, protože mi přijde, že se to do hovoru hodí.“

Většina studentek důvěrná slova používá alespoň občas. Studentky VŠ a SŠ použily následující zdůvodnění: „Důvěrná slova používám velmi často, protože mi přijde, že tím můžu krásně vyjádřit vztah k dané osobě a konverzace se oživí.“, „Občas, protože se to hodí pouze do nějakých situací.“, „Velmi často, jsem totiž emotivní člověk, nepoužívám je jen v situacích, když mám např. referát.“, „Velmi často, už si jejich užití ani neuvědomuji, mluví tak celá společnost.“ nebo „Občas, protože ne vždy je vhodná příležitost k tomu, abych je použila.“

Z tabulky je vidět, že dospělí muži jsou v užívání důvěrných slov poněkud zdrženlivější než ženy. Většina používá tato slova pouze občas. Pokud se zaměříme na zdůvodnění, která se objevila ve vyplněných dotaznících, dozvídáme se např.: „Důvěrná slova používám občas, když je vhodná příležitost.“, „Používám je občas, protože ne vždy se to hodí.“, „Důvěrná slova užívám velmi často, protože se snažím být co nejvíce s lidmi, se kterými mi je dobře, třeba s přítelkyní.“ nebo „Občas - pro zpestření komunikace.“

Více než polovina dospělých žen důvěrná slova užívá velmi často. Jedná se většinou o ženy, které mají děti, proto tyto výrazy často užívají. Jako příklad si můžeme uvést např.: „Používám je velmi často, protože tak oslovuji členy rodiny.“, „Velmi často, oslovuji tak své děti, nejbližší, protože je miluji.“, nebo „Velmi často, protože svou rodinu velmi miluji.“ Některé ženy však uvedly, že důvěrná slova užívají minimálně, protože si vystačí pouze se jmény.

Na otázku „Jak oslovujete své blízké (např. partner, sourozenec, kamarád/kamarádka apod.), když jste na ně naštvaní?“ uvedli dotazovaní celkem čtyřicet čtyři různých oslovení. Ve většině případů se jedná o nadávky. Většina dotazovaných uváděla více výrazů. Dvacet respondentů své blízké raději neoslovuje. Studenti

VŠ a SŠ uvedli devět různých oslovení. Nejčastěji oslovují své blízké při naštvání *jménem* (šestkrát). Tři dotazovaní uvedli, že svým blízkým říkají *vole*. Dalšími výrazy, které studenti používají, jsou *debil* a *blbka* (obojí dvakrát). Dva dotazovaní uvedli, že používají pouze zvýšený hlas.

Pokud se zaměříme na studentky VŠ a SŠ, dozvídáme se, že použily dvacet čtyři různých oslovení, která používají, když jsou naštvané. Nejčastějším oslovením je *jméno* (celkem jednatřicetkrát). Tři studentky uvedly, že někdy ke jménu užívají i příjmení. Druhým nejčastějším oslovením je oslovení *vole* (jedenáctkrát). V menší míře jsou zastoupeny výrazy *kráva*, *debil*, *blbka*, *trubka*, *můra* (všechny třikrát). K ojedinělým výrazům, které studenty používají, když jsou naštvané na své blízké, patří tyto výrazy: *nána*, *pako*, *ségruna*, *frajer*, *frajerka*, *inženýr* či *inženýrka*.

Pracující muži uvedli v dotaznících celkem čtrnáct různých výrazů. Jeden dotazovaný uvedl, že používá při oslovování svých blízkých, na které je naštvaný, *vykání*. Nejčtenějším výrazem je nezměněná podoba *jména* (třináctkrát). Pouze dvakrát se objevilo oslovení *vole*. Ojedinělými výrazy, kterými oslovují dospělí muži své blízké, když jsou na ně naštvaní, jsou např. výrazy *trotl*, *defo*, *dementos* (zkomolenina slova *dement*), *debil*, *idiot*, *lolina* (výraz z anglického *LOL* = *Lot Of Laughing* - v překladu hromada smíchu, *lolina* = někdo, kdo je k smíchu), *osel*, *tunťa*.

Co se týče dospělých žen, ty uvedly v dotaznících celkem devatenáct různých výrazů. Dvě dotazované uvedly, že někdy oslovují při naštvání své blízké hanlivě, ale tak, aby to dotyční neslyšeli. Ženy stejně jako muži nejčastěji používají *jméno* (čtrnáctkrát). Dalším výrazem s hojným výskytem je slovo *blbec* (šestkrát). Dvě pracující ženy uvedly, že používají *zkomoleninu jména*. Uvedly tyto příklady: *Onan* od jména *Ondřej*, *Veruna* od jména *Veronika*, *Luciáš* od jména *Lucie*). Mezi ojedinělá oslovení můžeme zařadit např. slova *nervóza*, *šmejd*, *pako*, *střevo* apod.

V šesté otázce jsme zjišťovali, zda dotazovaní používají vulgarismy. Vulgarismy totiž také řadíme mezi expresivní výrazy, a to mezi expresivní výrazy se záporným citovým příznakem. Všichni respondenti uvedli celkem třicet šest různých vulgarismů. Tři dotazovaní uvedli, že vulgarismy vůbec nepoužívají, a pět dotazovaných uvedlo, že se snaží používání vulgarismů vyhýbat. Studenti VŠ a SŠ uvedli třináct různých vulgarismů. Nejčastějším vulgarismem, který uváděli, je oslovení *vole* (dvanáctkrát).

Dalšími častými vulgarismy jsou slova *prdel* (devětkrát), *kretén* (pětkrát), *kurva* (také pětkrát) a *kráva* (čtyřikrát). Mezi vulgarismy, které se vyskytly v dotaznících pouze jednou, řadíme tato slova: *blbec*, *svině*, *retard*, *idiot*, *dyk*.

Studentky VŠ a SŠ zmínily celkem dvacet tři různých vulgarismů. Tím nejčastějším bylo slovo *prdel* (třicetkrát), druhým nejčastějším pak oslovení *vole* (osmadvacetkrát). Co se týče dalších vulgarismů, které se objevovaly, můžeme zmínit např. slovo *kurva* (třidvacetkrát), *kráva* (patnáctkrát), *kretén* (čtrnáctkrát), *blbec* (devětkrát), *debil* (šestkrát) a *hajzl* (šestkrát). Za ojedinělé můžeme považovat vulgarismy *dement*, *dyk*, *kokot*, *sviňárna* a *zmetek*, které se ve vyplněných dotaznících vyskytly pouze jednou.

Pracující muži použili celkem dvacet tři různých vulgarismů. Nejčastěji se jednalo o oslovení *vole* (čtrnáctkrát). Hojně se vyskytovala také slova, jako jsou *prdel* (osmkrát), *kurva* (sedmkrát) a *kretén* (taktéž sedmkrát). Jako další můžeme uvést vulgarismy *hajzl* (pětkrát), *kráva* (také pětkrát) a *debil* (čtyřikrát). K vulgarismům, které se objevily pouze jednou, řadíme slova jako *vocas*, *trouba*, *magor*, *svině* apod.

Co se týče pracujících žen, ty zmínily dvacet čtyři různých vulgarismů. Nejčastěji, celkem šestnáctkrát, jsme narazili na slovo *prdel*, druhým nejčastějším bylo oslovení *vole* (třináctkrát) a třetím nadávka *debil* (desetkrát). Dalšími vulgarismy jsou např. slova *kráva* (osmkrát), *kretén* (pětkrát), *kurva* (pětkrát) a *hovno* (čtyřikrát). K ojedinělým vulgárním výrazům, které uvedly pracující ženy, řadíme slova *magor*, *blboun*, *pako*, *pitomec* apod. Tyto výrazy se vyskytly v dotaznících pracujících žen pouze jednou.

Pokud se zaměříme na vulgarismy, zjišťujeme, že jsou tvořeny např. příponou *-ec*, která označuje nositele negativních vlastností - např. *blbec*, *pitomec*. Další příponou je přípona *-oun*, která se vyskytuje u jmen odvozených od adjektiv - např. *blboun* (od adjektiva *blbý*). Přehled všech vulgarismů, které se vyskytly ve vyplněných dotaznících, je uveden v příloze této diplomové práce.

V sedmé otázce jsme po dotazovaných požadovali expresivní vyjádření uvedených výrazů. Tyto výrazy byly vybrány z jednoho prostého důvodu, a to proto, že si myslíme, že tyto výrazy jsou v běžné komunikaci mezi lidmi používány velmi často. Otázka obsahuje celkem čtyři dílčí podotázky. V prvním případě měli dotazovaní uvést, jak by expresivně vyjádřili, že někdo zemřel. V této podotázce se objevovaly eufemismy i dysfemismy. Všichni dotazovaní uvedli celkem čtyřicet jedna různých expresivních i méně expresivních

vyjádření toho, že někdo zemřel. Studenti VŠ a SŠ uvedli celkem patnáct různých výrazů. Nejčastěji se objevila dvě slova - *pošel* a *chcípnul* (obě čtyřikrát). Tyto výrazy se však uvádějí spíše ve spojení se zvířaty, nikoliv s lidmi. Čtyřikrát se také objevil výraz *zkapal*, dva lidé však použili nesprávný pravopis, a to *skapal*, který ovšem znamená *stekl po kapkách*, nikoli *zemřel*. Dvakrát se objevil ve vyplněných dotaznících výraz *natáhl bačkory*. K ojedinělým výrazům řadíme např. eufemismus *odešel* nebo dysfemismus *zdechnul*. Tyto výrazy se objevily pouze jednou. Pouze jednou se objevily také výrazy *zhebnul, je tuhej* (ponechán původní pravopis), *je pod drnem, exnul*.

Studentky VŠ a SŠ vypsaly do dotazníků dvacet šest různých výrazů, kterými lze nahradit slovo *zemřel*. Nejčastěji uváděly dysfemismus *chcípnul* (čtyřadvacetkrát). Dalšími výrazy, které jsme v analyzovaných dotaznících objevili, jsou výrazy *zdechnul* (devětkrát), *zaklepal bačkorama* (osmkrát; ponechán původní pravopis), *natáhl bačkory* (sedmkrát) či *zhebnul* (šestkrát). Pětkrát se objevila slova, jako jsou *zesnul, odešel, umřel*. K výjimečným výrazům řadíme např. tato slovní spojení: *sklapl paraple, čuchá kytky z druhý strany, je pod kytka* či *klepla ho pepka*. U všech slovních spojení je ponechán původní pravopis. Dnes se jedná již o ustálená slovní spojení.

Pokud se zaměříme na to, kolik výrazů použili pracující muži, vyčteme z analyzovaných dotazníků, že tato skupina použila celkem dvacet dva výrazů. Slovní spojení *natáhl bačkory*, které řadíme na první místo v počtu výskytů, se objevilo pouze čtyřikrát. Ve dvou výskytech se objevuje podobné slovní spojení, a to *zaklepal bačkorama* (ponechán původní pravopis). Slova *zdechnul, skapal* (ponechán původní špatný pravopis, v tomto tvaru slovo znamená *stekl po kapkách*; správně by mělo být *zkapal*), *chcípnul, deadnul* (slovo pochází z anglického výrazu *dead* = mrtvý, zemřelý) se objevila také dvakrát. Pouze jednou jsme zaznamenali např. výrazy *zařval, zesnul, vytuhl* či slovní spojení *je pod drnem a prdnul si do hlíny*.

Pracující ženy uvedly celkem devatenáct různých variant slova *zemřel*. Nejčastěji se objevil výraz *chcípnul* (dvanáctkrát). Dvě ženy uvedly, že kdyby se jednalo o zvíře, použily by výraz *chcípnul*, ale ve spojení s člověkem by jiný výraz než *zemřel* nepoužily. Odpovědi těchto dvou žen byly přesto do celkového počtu dvanácti zaznamenány. Další výrazy, které pracující ženy použily v dotaznících jako variantu slova *zemřel*, jsou *zdechl, zhebnul, umřel* a *natáhl bačkory*. Každý z těchto výrazů jsme našli v dotaznících třikrát.

Mezi ojedinělá slovní spojení řadíme např. slovní spojení *natáhl ráfy, odešel na věčnost, odešel do věčných lovišť* nebo *je ve futrálu*. Tato spojení se objevila vždy pouze jednou.

Na další podotázku, a to „Uveďte, jak byste expresivně vyjádřil/a, že je někdo vulgární“, odpověděli všichni respondenti patnácti různými výrazy. Studenti VŠ a SŠ zmínili deset různých výrazů. Nejčastěji používali výraz *sprosták* (sedmkrát), druhým nejčastějším výrazem bylo slovo *hulvát* (šestkrát). Dvakrát zmínili slova *dlaždič, buran* a *hrubián*, jednou slova *dobytek, neotesanec, neomalenec, neandrtálec* a *vidlák*.

Studentky VŠ a SŠ uvedly deset různých vyjádření toho, že je někdo vulgární. Nejhojněji zastoupený je výraz *sprosták* (celkem třicetkrát), za ním následuje výraz *dlaždič* (čtyřicetkrát), v první trojici můžeme uvést ještě výraz *hulvát* (dvacetkrát). Patnáctkrát zmínily studentky výraz *buran*, jedenáctkrát *neomalenec* a devětkrát *křupan*. Nejméně používanými výrazy jsou slova *dobytek* (třikrát) a *neurvalec* (jednou).

Celkem devět různých výrazů uvedli pracující muži. Jedná se např. o výraz *dlaždič*, který byl uveden nejčastěji, a to sedmkrát. Za ním následují výrazy *sprosták* (šestkrát), *hulvát* (čtyřikrát) a *buran* (také čtyřikrát). Pouze jednou bylo uvedeno slovní spojení *sprostý hovado* (ponechán původní pravopis).

Pracující ženy zmínily jedenáct různých slov, kterými lze označit někoho, kdo je vulgární. Nejčastěji se vyskytovalo slovo *sprosták* (patnáctkrát), druhým nejčastějším bylo slovo *hulvát* (jedenáctkrát). Pokud se zaměříme na další výrazy, můžeme zmínit např. slova *dlaždič* (osmkrát), *hrubián, neomalenec, buran* (všechna slova čtyřikrát). Pouze jednou zmínily pracující ženy dva výrazy, a to výraz *nezdvořák* a *čuňák*.

U vyjádření toho, že je někdo vulgární se objevovala např. přípona *-ák*. Uveďme si například expresiva *sprosták, čuňák, nezdvořák*. Dále třeba přípona *-ec* (*neomalenec, neotesanec, neurvalec*) či *-an* (*křupan, buran*). Výrazy jsou také tvořeny zápornou předponou, a to *ne-* (např. *neomalenec, neotesanec, neurvalec, nezdvořák*). V případě slov *neomalenec, neotesanec, neurvalec* se jedná o tvoření slov pomocí prefixálně-sufixálního způsobu.

V další podotázce měli dotazovaní uvést, jak by expresivně vyjádřili slovo *legrace*. Respondenti uvedli celkem osmnáct různých výrazů pro slovo *legrace*. Nejdříve se zaměříme na studenty VŠ a SŠ. Ti v dotaznících zmínili devět různých výrazů. Nejčastějším slovem bylo slovo *prdel* (dvanáctkrát). Dalšími výrazy, které se objevily

v analyzovaných dotaznících, byla slova *sranda* (čtyřikrát), *sardel* (třikrát) a *čurina* (dvakrát). Výrazy, které se objevily pouze jednou, byly *prča*, *hlína*, *psina*, *legranda* a *legra*.

Studentky VŠ a SŠ uvedly čtrnáct různých výrazů, kterými lze nahradit slovo *legrace*. Tři studentky na tuto podotázku neodpověděly. Výrazem, který se objevil nejčastěji, bylo slovo *prdel* (devětadvacetkrát). Dalšími hojně užívanými výrazy mezi studentkami jsou slova *sranda* (čtyřidvacetkrát), *prča* (jedenadvacetkrát), *bžunda* (desetkrát) a *švanda* (osmkrát). Ojedinělými výrazy, které se v dotaznících vyskytly pouze jednou, jsou substantiva *srandička*, *čurina*, *legranda*, *psina*, *show* a *vodvaz*.

Devět různých označení pro slovo *legrace* vyplnili do dotazníků pracující muži. Slovo *prdel* se vyskytlo nejčastěji, a to celkem čtrnáctkrát. Dalším slovem s hojným výskytem bylo substantivum *sranda* (desetkrát). Dalšími výrazy, které uváděli pracující muži, byla substantiva *prča* (čtyřikrát), *švanda* (dvakrát), *bžunda* (dvakrát), *hlína* (dvakrát). Pouze jednou se v dotaznících vyskytly výrazy *legrace*, *psina* a *zábavka*.

Pracující ženy uvedly osm různých výrazů. Ženy nejčastěji používají substantivum *sranda* (devatenáctkrát), druhým nejpoužívanějším slovem je substantivum *prdel* (dvanáctkrát). Dále bylo ve vyplněných dotaznících zmíněno substantivum *švanda* (šestkrát) či substantivum *prča* (čtyřikrát). Ojedinělými výrazy, které uváděly pracující ženy, byla slova jako *legra*, *zábava*, *bžunda* a *funny* (anglický výraz, *funny* = směšný, legrační). Tato slova se vyskytla v dotaznících pouze jednou.

V poslední podotázce jsme chtěli zjistit, jak by dotázaní expresivně vyjádřili slovo *záchod*. Všichni respondenti uvedli dvacet různých označení. Sedm dotázaných neodpovědělo. Studenti VŠ a SŠ vypsali celkem pět různých výrazů pro slovo *záchod*. Nejčastěji uváděným výrazem bylo expresivum *hajzl* (šestnáctkrát). Ostatní výrazy byly v dotaznících zmíněny pouze jednou. Jedná se o tyto výrazy: *hajzlík*, *toaleta*, *trůn*, *WC*. Jeden respondent na tuto otázku neodpověděl.

Dvanáct různých výrazů vymyslely studentky VŠ a SŠ. Nejčastěji, stejně jako u studentů, se ve vyplněných dotaznících vyskytovalo slovo *hajzl* (osmapadesátkrát). Druhým nejčastějším výrazem je zdobně slova *hajzl hajzlík* (jedenáctkrát). Šestkrát se objevil výraz *toaleta*, třikrát zkratka *WC* (z anglického *Water Closet* = splachovací záchod). Mezi výrazy, které nás zaujaly, můžeme zařadit např. slovní spojení *ministerstvo úlevy*, *místo, kam i král chodí sám*, výrazy *toika*, *holčičky*, *wécko* (počeštělá zkratka *WC*).

Pracující muži v dotaznících vyplnili celkem pět různých výrazů, kterými lze nahradit slovo *záchod*. Nejčastějším výrazem je opět slovo *hajzl* (sedmnáctkrát). Druhé nejčastější slovo je opět zdobnělina *hajzlík* (sedmkrát). Dvakrát pracující muži zmínili zkratku *WC*. Zbylé výrazy byly uvedeny pouze jednou, jedná se o slovní spojení *královská místnost* a výraz *písek* (tento výraz muži používají ve spojení *jít s pískem*).

Osm různých vyjádření slova *záchod* zmínily pracující ženy. Slovo *hajzl* je i v této skupině nejhojněji užívaným slovem. Ženy ho napsaly celkem dvacetkrát. Devětkrát se objevila také zdobnělina tohoto slova, a to *hajzlík*, pětkrát pak výraz *toaleta*. Ze zajímavých výrazů, které se však objevily pouze jednou, můžeme zmínit např. slova *porculán* (zkomolenina slova *porcelán*; domníváme se, že se může jednat o porcelánový nočník), *kadibudka*, *retych*, *komora*, *trůn*.

V poslední otázce jsme po dotazovaných chtěli vysvětlit čtyři expresivní výrazy. Jedná se o expresiva *páprda*, *leml*, *šejdíř* a *hastroš*. Výrazy byly vybrány náhodně. Při výběru jsme použili Český etymologický slovník. Výraz *páprda* dotazovaní vysvětlili celkem sedmnácti různými variantami. Studenti VŠ a SŠ uvedli pět různých vysvětlení výrazu *páprda*. Nadpoloviční většina studentů správně napsala, že *páprda* je *starší člověk* (celkem šestnáct respondentů). Tři dotazovaní uvedli, že se jedná o *tlustého člověka*, a dva respondenti uvedli, že *páprda* je *nafoukaný člověk*. Jeden student se mylně domnívá, že *páprda* je *člověk, který se všem jenom motá*. Další dotazovaný si myslí, že se jedná o *zapšklého člověka*.

Studentky VŠ a SŠ podaly jedenáct různých vysvětlení výrazu *páprda*. Pětapadesátkrát se objevilo vysvětlení *starší člověk*, deset dotazovaných se domnívá, že se jedná o *nafoukaného člověka*. Osm studentek si myslí, že se jedná o *tlustého člověka*, naopak jedna studentka uvedla, že se jedná o *člověka hubeného*. Šestkrát bylo jako vysvětlení uvedeno, že se jedná o *konzervativního člověka, který není přístupný novinkám*, pětkrát pak, že *páprda* je *člověk nespolečenský*.

Pět různých vysvětlení nám nabízí pracující muži. Dvacet osm dotazovaných označilo *páprdu* jako *staršího člověka*. Dva dotazovaní uvedli, že se jedná o *člověka tlustého*. Jeden pracující muž se domnívá, že se jedná o *člověka nudného*, jiný zase, že *páprda* je *lenoch*. Poslední vysvětlení, které uvedli pracující muži, je to, že *páprda* je *nafoukaný člověk*.

Pracující ženy uvedly devět různých vysvětlení. Třicet tři žen popsalo *páprdu* jako *staršího člověka*. Tři dotazované napsaly, že se jedná o *zapšklého člověka*. Jedna pracující žena se domnívá, že se jedná o *člověka, který má málo odvahy*, jiná zase uvedla, že *páprda* je označení pro *člověka namyšleného*. Z dalších vysvětlení můžeme uvést např. to, že *páprda* je *srab, suchar, usedlý člověk, líný člověk, naštvaný člověk*.

Když jsme se zaměřili na vysvětlení výrazu *lempl*, získali jsme z vyplněných dotazníků sedmnáct různých vysvětlení tohoto výrazu. Podle studentů VŠ a SŠ, kteří uvedli šest různých vysvětlení, je *lempl líný člověk* (desetkrát). Tři dotazovaní si myslí, že *lempl* je *člověk hloupý*. Dva dotazovaní se domnívají, že se jedná o *člověka neschopného*. Další vysvětlení, které nám nabízejí studenti VŠ a SŠ jsou následující: *lempl* je *člověk, který se nesnaží, flákač, člověk, který nic nedotáhne do konce*.

Studentky VŠ a SŠ nabízejí deset různých vysvětlení slova *lempl*. Čtyřicet z nich uvedlo, že se jedná o *líného člověka*. Šestnáct studentek napsalo, že *lempl* je *člověk nešikovný*, čtrnáct studentek uvedlo, že se jedná o *člověka, který nic nedělá pořádně*. Sedmkrát jsme zaznamenali vysvětlení, že *lempl* je *flákač*. Dvě studentky uvedly, že se jedná o *člověka nepořádného*, jedna napsala, že *lempl* je *ignorant*.

U pracujících mužů jsme zaznamenali pouze čtyři možná vysvětlení. Devětkrát označili *lempla* jako *lenocha*, osmkrát jako *hloupého člověka*, šestkrát jako *člověka, který nic neumí*, a třikrát jako *člověka, který se vyhýbá práci*. Dva muži uvedli, že nevědí, jak výraz vysvětlit.

Devět různých vysvětlení najdeme v dotaznících pracujících žen. Nejčastěji uváděly, že se jedná o *líného člověka* (dvacetkrát). Šest jich uvedlo, že *lempl* je *nešika*. Čtyři ženy napsaly, že *lempl* je označení pro *flákače*, další čtyři, že se jedná o *člověka s laxním přístupem*. Jako ojedinělá vysvětlení pojmu *lempl* můžeme uvést následující vysvětlení: *trdlo, hlupák, člověk, který toho moc neumí*.

Pro slovo *šejdíř* nám dotazovaní nabízejí třináct různých vysvětlení. Devět dotazovaných uvedlo, že nevědí, jak daný pojem vysvětlit. Jedná se o studenty VŠ a SŠ (dva dotazovaní) a studentky VŠ a SŠ (sedm dotazovaných). Studenti VŠ a SŠ nabízejí pouze tři možná vysvětlení pojmu *šejdíř*. Jedná se o tato vysvětlení: *podvodník* (jedenáctkrát), *zloděj* (pětkrát) a *člověk, který šidí lidi* (jedenkrát).

V dotaznících studentek VŠ a SŠ se objevilo celkem sedm různých vysvětlení pojmu *šejdíř*. Čtyřicet osm dotázaných vysvětluje pojem slovem *podvodník*. Dvacet čtyři studentek uvedlo, že *šejdíř* je *zloděj*, devatenáct studentek napsalo, že se jedná o *člověka, který šidí lidi*. Pět dotazovaných uvedlo, že se jedná o *člověka, který rád vydělává na druhých*. Pouze jedna studentka se domnívá, že *šejdíř* představuje *neupřímného člověka*.

Dospělí muži nabízejí sedm různých vysvětlení. Nejčastěji uvádějí, že *šejdíř* je *podvodník* (dvanáctkrát) či *zloděj* (jedenáctkrát). Čtyři pracující muži nazývají *šejdířem* *člověka, který šidí lidi*. Tři dotázaní uvedli, že *šejdíř* je *nepoctivý člověk*. Pracující muži nabízejí ještě tři možná vysvětlení pojmu *šejdíř*. Jedná se o tato vysvětlení: *lhář, člověk, který se s nikým nerozdělí, nedůvěryhodný člověk*.

Pět různých vysvětlení uvedly pracující ženy. Patnáct žen označilo *šejdíře* jako *zloděje*, jedenáct jako *podvodníka*, deset jako *člověka, který šidí lidi*, dvě jako *nečestného člověka*. Jedna žena uvedla, že *šejdíř* je *lakomec*.

Nyní se zaměříme na poslední expresivní výraz, a to na výraz *hastroš*. Ve vyplněných dotaznících se objevilo celkem šestnáct různých vysvětlení tohoto výrazu. Čtyři lidé uvedli, že nevědí, jak výraz vysvětlit, jeden člověk vůbec neodpověděl. Studenti VŠ a SŠ vymysleli pět různých vysvětlení. Nejčastěji, a to osmkrát, se objevilo vysvětlení, že se jedná o *neupraveného člověka*. Podle pěti studentů je *hastroš* *člověk, který se obléká nevkusně*. Jeden student se mylně domnívá, že se jedná o *rozcuchaného člověka*. Jeden student také uvedl, že *hastroš* je *strašidlo*. Jiný student si myslí, že je to *někdo, kdo vypadá jako vodník*.

Celkem šestatřicetkrát se objevilo ve vyplněných dotaznících studentek VŠ a SŠ tvrzení, že *hastroš* je *nevkusně oblečený člověk*. Čtyřiatřicetkrát studentky uvedly, že *hastroš* je *neupravený člověk*. Dvanáctkrát se pak objevilo tvrzení, že se jedná o *strašidlo*. Tři studentky si myslí, že *hastroš* je jiný výraz pro *bezdomovce*. Dvakrát jsme našli tvrzení, že se jedná o *člověka, který se směšně obléká*. Z ojedinělých vysvětlení můžeme zmínit např. tato: *hastroš* je *vandrák, odrbanec, hastrman, vodník*. Pouze jedna studentka uvedla doslovný původní význam, a to *strašák v poli*.

Pracující muži v dotaznících zmínili pět různých vysvětlení. Nejčastěji, třináctkrát, jsme našli tvrzení, že se jedná o *nevkusně oblečeného člověka*. Desetkrát muži uvedli,

že *hastroš* je *neupravený člověk*. Dva muži napsali, že se jedná o *člověka, který má otrhané šaty*. Jeden muž napsal, že *hastroš* je *žebrák*. Pouze jeden muž uvedl původní význam, a to *strašák*.

Sedm vysvětlení pojmu *hastroš* použily v dotaznících pracující ženy. Více než polovina žen (celkem dvacet pět) uvedla, že se jedná o *nevkusně oblečeného člověka*. Osm žen se domnívá, že jde o *neupraveného člověka*, pět žen vysvětlilo pojem substantivem *strašidlo*. Dvakrát se objevilo vysvětlení, že *hastroš* je *bezdomovec*. Jedna žena popsala *hastroše* jako *vandráka*, jedna jako *šmudlu*. Pouze jedna žena uvedla, že se jedná o *strašáka* - tedy o původní význam slova *hastroš*.

4.4.3 SROVNÁNÍ VÝSLEDKŮ JEDNOTLIVÝCH GENERACÍ

Shrňme-li zjištěné poznatky, docházíme k závěru, že pojmu *expresivita* nerozumí téměř jedna pětina dotázaných (celkem třicet dva respondentů). Pojmu nerozumí patnáct studentů ze sta a sedmnáct dospělých ze sedmdesáti. Z toho vyplývá, že pojem *expresivita* je bližší mladší generaci. Můžeme tak usuzovat i z toho, že čtyřicet devět studentů ze sta (téměř polovina všech dotázaných studentů) uvedlo, že slovo *expresivita* označuje citově zabarvená slova. Stejnou odpověď však uvedlo pouze dvacet sedm dospělých-nestudentů ze sedmdesáti. Toto číslo se blíží jedné třetině dotázaných dospělých. Sdílíme stejný názor jako téměř čtyřicet pět procent všech dotázaných, a to ten, že pojem *expresivita* označuje slova citově zabarvená, a to slova s kladným i záporným citovým příznakem.

Pokud se zaměříme na druhou otázku („Myslíte si, že používáte expresivní výrazy v běžné komunikaci?“) zjišťujeme, že většina dotazovaných používá expresivní výrazy v běžné komunikaci. Celkem osmdesát šest procent dotazovaných studentů uvedlo, že expresivní výrazy v běžné komunikaci užívá. U dospělých takto odpovědělo necelých šedesát devět procent. Dotazovaní měli také uvést důvod užívání expresivních výrazů a příklad expresivního výrazu. Většina dotazovaných však příklad expresivního výrazu neuvvedla. Pokud se zaměříme na důvod užívání těchto výrazů, zjistili jsme, že u studentů je toto užívání již spíše automatické. Užívání expresivních výrazů si neuvědomují, protože se pomocí nich běžně dorozumívají lidé ve společnosti, ve které studenti žijí. Pokud se v dotaznících přeci jen objevil příklad expresivního výrazu, jednalo se o oslovení *vole*

nebo slova, která označují klení - např. *sakra*, *hergot* či *krucinál*. Pracující lidé nejčastěji uváděli, že expresiva používají při rozhovoru s blízkými, především při důvěrném oslovení. Jako příklad uvedli např. výrazy *zlatíčko*, *brouček* apod. Dalším důvodem používání expresivních výrazů u dospělých-nestudentů je např. vztek, nervozita, odlehčení situace, zpestření komunikace nebo nějaké zdůraznění - např. výraz *ty bláho*. Je tedy patrné, že důvod užití expresivních výrazů je u obou skupin rozdílný. U studentů je toto užívání expresiv zautomatizované na rozdíl od dospělých. Myslíme si však, že do běžné komunikace expresivní výrazy pronikají čím dál více, takže je možné, že za pár let bude jejich užívání automatické u každého člověka.

Ve třetí otázce jsme zkoumali, jak dotazovaní oslovují svého partnera/svoji partnerku, svého nejlepšího kamaráda/svoji nejlepší kamarádku, svého bratra/svou sestru. Z odpovědí na podotázku „Uveďte, jak důvěrně oslovujete svého partnera/svoji partnerku“ jsme zjistili, že u skupiny studentů je nejhojněji užívaným pojmenováním *miláček*, na druhém místě figuruje pojmenování *zlato* (v obměnách *zlatíčko*, *zlatí*), na třetím místě se objevilo pojmenování *brouček*. U pracujících lidí je stejně jako u studentů nejvíce používaným pojmenováním výraz *miláček*. Dalšími hojně používanými výrazy jsou pojmenování *zlato* (v obměnách *zlatíčko*, *zlatí* - celkem dvanáctkrát) a *brouk* (v obměně *brouček*). V oslovování partnerů se tedy studenti shodují s dospělými. Vzhledem k tomu, že studenti a pracující byli v dotazníkovém šetření zastoupeni poměrem 100 : 70, domnívali jsme se, že studenti uvedou také více nežných pojmenování, kterými oslovují své partnery. Z výsledného poměru jsme však zjistili, že produktivnější byli dospělí. Studenti vymysleli třicet šest různých pojmenování, dospělí třicet dva.

Ve druhé podotázce jsme se zaměřili na to, jak dotazovaní oslovují svého nejlepšího kamaráda/svoji nejlepší kamarádku. Zjistili jsme, že studenti VŠ a SŠ nejčastěji užívají oslovení *zlato* (v obměnách *zlatuše*, *zlatá*), *zdrobnělinu jména*, výraz *kočka* a *přezdítku*. Dospělí nejvíce užívají k oslovování svých kamarádů *jméno*. Na druhém místě se objevil výraz *zlato* (v obměnách *zlatíčko*, *zlatí*, *zlatá*), dalším častými osloveními jsou *zdrobnělina jména* a výraz *kočka* (v obměně *kočička*). Z výsledků je patrné, že dospělí jsou v oslovování svých kamarádů o něco zdrženlivější, protože používají převážně *jméno*. Ostatní výrazy jsou však u obou generací totožné.

Z odpovědí na třetí podotázku, a to „Uvedte, jak důvěrně oslovujete svého bratra/svou sestru.“, vyplývá, že obě skupiny dotazovaných používají při oslovování svých sourozenců domácká slova (např. *ségra*, *sestra*, *sestřička*, *brácha*, *brašule* apod.). Studenti také často používají *zdrobnělinu jména*, dospělí však ve většině případů pouze *jméno* v nezměněném tvaru. Domníváme se, že dospělým přijde nevhodné své sourozence oslovovat zdrobnělinou jména, protože častokrát jsou ve věku, kdy zdrobnělina může působit nevhodně - např. v okruhu neznámých lidí. Proto se dospělí raději přiklání k oslovování pomocí jména v nezměněné podobě.

Z odpovědí na čtvrtou otázku („Jak často důvěrná slova používáte?“) vyplývá, že většina dotazovaných důvěrná slova používá. Četnost užívání důvěrných slov je však vyšší u žen než u mužů. Více než polovina studentek i pracujících žen uvedla, že důvěrná slova používá velmi často. U mužů, a to u studentů i pracujících, uvedla více než polovina, že důvěrná slova používá občas. Pokud tedy porovnáme jednotlivé generace, nenajdeme žádný větší rozdíl. Z výsledků je však patrné, že muži obou generačních skupin jsou při oslovování důvěrnými slovy zdrženlivější než ženy. Dotazovaní měli své odpovědi také zdůvodnit. Z odpovědí vyplývá, že jednotlivé generace se liší právě pouze zdůvodněním užívání důvěrných výrazů. Jedná se především o rozdíly mezi studentkami a pracujícími ženami. Studentky uvedly, že si užití důvěrných slov už ani neuvědomují. Tato slova nepoužívají pouze v situacích, kdy se to nehodí, a to např. při referátu apod. Dospělé ženy si však na rozdíl od studentek užití těchto výrazů uvědomují. Oslovují jimi svou rodinu, své děti.

Když se zaměříme na pátou otázku „Jak oslovujete své blízké (např. partner, sourozenec, kamarád/kamarádka apod.), když jste na ně naštvaní?“, dozvídáme se, že ve většině případů dotazovaní uváděli především nadávky. Studenti nejčastěji používají při naštvání *jméno*, druhým hojně zastoupeným výrazem je oslovení *vole* a na třetím místě figurují dvě oslovení, a to *blbka* a *debil*. Co se týče pracujících lidí, ti nejčastěji užívají také *jméno*, druhým nejčastějším výrazem je nadávka *blbec*, za ní následuje *zkomolenina jména* a oslovení *vole*. Obě generace se v oslovování svých blízkých při naštvání shodují ve dvou nejčastějších výrazech. Při naštvání používají *jméno* a oslovení *vole*. Pokud se však zaměříme na další dva časté výrazy, studenti i dospělí

uvedli výrazy rozdílné. Je patrné, že dospělí jsou při oslovování svých blízkých, když jsou na ně naštvaní, zdrženlivější než studenti. Studenti totiž používají především nadávky.

V šesté otázce jsme se zabývali užíváním vulgarismů. Mezi nejčastější vulgarismy, které používají studenti a studentky, řadíme tyto výrazy: *prdel*, oslovení *vole*, *kurva* a *kretén*. Když se zaměříme na vulgarismy, které uvedli pracující lidé, zjišťujeme, že nejčastěji užívanými výrazy jsou stejná slova jako u studentů. Pouze pořadí jejich výskytu je zpřeházené. Na prvním místě je oslovení *vole*, na druhém vulgarismus *prdel*, na třetím místě můžeme zmínit výrazy *kurva* a *kretén*. Z odpovědí tedy vyplývá, že studenti i pracující lidé používají stejné vulgarismy. Přehled všech vulgarismů je uveden v příloze této diplomové práce.

Sedmá otázka obsahuje čtyři dílčí podotázky. Nejdříve jsme se zabývali tím, jak by dotazovaní expresivně vyjádřili, že někdo zemřel. Často se v dotaznících objevovaly dysfemismy. Studenti nejčastěji zmiňovali výrazy *chcípnul*, *zdechnul* a *zaklepal bačkorama* (ponechán původní pravopis). Pracující lidé nejčastěji uváděli výrazy *chcípnul*, *natáhl bačkory* a *zdechnul*. Jedná se o výrazy téměř totožné. Domníváme se, že slovní spojení *zaklepal bačkorama* a *natáhl bačkory* jsou v současné době brána jako frazeologismy, proto tato slovní spojení znají obě generace.

Z odpovědí na další podotázku, a to „Uvedte, jak byste expresivně vyjádřil/a, že je někdo vulgární“, vyplývá, že nejčastěji užívaným výrazem u obou generačních skupin je expresivum *sprosták*. Na druhém místě se u studentů i dospělých objevil výraz *hulvát* a na třetím místě výraz *dlaždič*. Z výsledků je patrné, že pracující i studenti používají stejné výrazy. Domníváme se, že je to způsobeno malým věkovým rozdílem mezi oběma skupinami.

V další podotázce měli dotazovaní uvést, jak by expresivně vyjádřili slovo *legrace*. Nejčastějším výrazem u studentů VŠ a SŠ bylo slovo *prdel*. Dalšími hojně užívanými výrazy jsou slova *sranda*, *prča*, *bžunda* a *švanda*. Když se zaměříme na pracující lidi, zjišťujeme, že nejvíce užívaným výrazem je (stejně jako u studentů) slovo *prdel*. Na druhém místě bylo nejčastěji uváděno slovo *sranda*. Dalšími výrazy jsou *švanda* a *prča*. Studenti a pracující lidé se i v odpovědích na tuto otázku naprosto shodují.

V poslední podotázce jsme chtěli zjistit, jak by dotázaní expresivně vyjádřili slovo *záchod*. Nejčastějším výrazem, který uváděli studenti VŠ a SŠ, bylo slovo *hajzl*. Druhým

nejčastějším výrazem pak byla zdobnělina slova *hajzl*, a to *hajzlík*, a třetím nejčastěji uváděným výrazem byla zkratka *WC* (původně z anglického jazyka). Z dotazníků vyplývá, že dospělí lidé nejčastěji používají také výrazy *hajzl* a *hajzlík*. Pouze třetí výraz se liší. Jedná se o slovo *toaleta*. Odpovědi jednotlivých generací se liší pouze v ojedinělých výrazech, které se však v dotaznících vyskytovaly pouze jedenkrát. U studentů se jedná např. o slovní spojení *ministerstvo úlevy*, *místo, kam i král chodí sám*, výrazy *toika*, *holčičky*, *wécko* (počeštělý výraz vzniklý ze zkratky *WC*). U dospělých jsou to např. slova *porculán* (zkomolenina slova *porcelán*; domníváme se, že se může jednat o porcelánový nočník), *kadibudka*, *retych*, *komora*, *trůn*.

V poslední otázce jsme po dotazovaných chtěli vysvětlit čtyři expresivní výrazy. Jedná se o expresiva *páprda*, *leml*, *šejdíř* a *hastroš*. Studenti VŠ a SŠ nejčastěji uváděli, že *páprda* je *starší člověk*. Na druhém místě bylo vysvětlení, že se jedná o *tlustého člověka*, na místě třetím pak vysvětlení, že jde o *nafoukaného člověka*. Nejčastější odpověď u dospělých je totožná s odpovědí studentů. Na druhém místě se u pracujících lidí objevilo však vysvětlení, že *páprda* je *zapšklý člověk*, třetí místo obsadilo vysvětlení, že jde o *člověka tlustého*.

Lempl je podle studentů VŠ a SŠ *líný člověk*, *člověk nešikovný*, *člověk, který nedělá nic pořádně*. Tyto odpovědi se vyskytovaly v dotaznících nejčastěji. Pracující lidé nejčastěji nabízejí následující vysvětlení: *leml* je *člověk líný*, *člověk hloupý*, *člověk nešikovný*. Ve dvou ze tří nejčastějších odpovědí se dotazované generace shodují.

Když se zaměříme na expresivum *šejdíř*, zjišťujeme, že nejčastěji nabízejí studenti VŠ a SŠ následující vysvětlení: na prvním místě je zmiňován výraz *podvodník*, na druhém místě *zloděj* a na třetím místě *člověk, který šidí lidi*. Pracující lidé nejčastěji uváděli vysvětlení, že *šejdíř* je *zloděj*. Druhým nejčastějším vysvětlením bylo tvrzení, že *šejdíř* je *podvodník*. Jako třetí nejčastější vysvětlení jsme zaznamenali tvrzení, že je to *člověk, který šidí lidi*. Z výsledků je patrné, že obě generace se opět ve třech nejčastějších výrazech shodují.

K poslednímu expresivnímu výrazu - k výrazu *hastroš* - uváděli studenti VŠ a SŠ nejčastěji, že se jedná o *neupraveného člověka*. Dalším vysvětlením, které se v dotaznících hojně objevovalo, bylo tvrzení, že *hastroš* je *nevkusně oblečený člověk*.

Na třetím místě bylo uváděno, že se jedná o jiný výraz pro *strašidlo*. Úplně stejná vysvětlení výrazu *hastroš* podali také pracující lidé.

Co se týče srovnání výsledků dvou generačních skupin, došli jsme k závěru, že obě skupiny užívají většinou stejné výrazy. Pouze jsme zjistili, že ve vyplněných dotaznících uváděli studenti, čili mladší generace, více výrazů než pracující lidé. Domnívali jsme se, že mezi jednotlivými generacemi bude větší rozdíl v užívání expresivních výrazů. Předpokládali jsme, že dnešní studenti nemají takovou slovní zásobu jako dospělí jedinci. Domnívali jsme se, že jedním z důvodů nízké úrovně slovní zásoby u mladých lidí by mohla být nízká čtenářská gramotnost.

Myslíme si, že důvodem, proč došlo k tomu, že výsledky obou generačních skupin jsou téměř totožné, je to, že obě skupiny mají mezi sebou nízký věkový rozdíl. Domníváme se, že větší rozdíl by byl např. mezi studenty ve věku 15 - 26 let a dospělými ve věku 40 - 60 let.

5 ZÁVĚR

Tato diplomová práce se zabývala expresivitou a jazykovou komunikací. Jedním z cílů diplomové práce bylo pojednat o jazykové komunikaci. Nejdříve jsme si blíže specifikovali některé pojmy, a to lingvistiku a dvě vybrané lingvistické disciplíny, a to lexikologii a etymologii. Při vymezení pojmu jazyk jsme vycházeli z publikací Chloupka, Černého a Čermáka. Při bližší specifikaci komunikace jsme se dozvěděli, že komunikace je proces dorozumívání, při kterém si účastníci komunikace (tzv. komunikanti) vyměňují myšlenkové obsahy. Rozlišujeme dva druhy účastníků, a to expedienta a percipienta. Výsledkem komunikace je potom komunikát.

Dalším cílem bylo pojednat o expresivitě. Díky Bečkově publikaci jsme se dozvěděli, že expresivitu můžeme rozdělit na citovou, apelovou, zvukovou a výrazovou. Také jsme se zmínili o Zimově členění expresivity, a to na expresivitu inherentní, adherentní a kontextovou. Toto dělení jsme si blíže specifikovali již v bakalářské práci, proto jsme ho v diplomové práci již dále nerozebírali. Prostřednictvím Jílkovy publikace jsme také přiblížili druhy expresivity podle způsobu vyjádření.

Nastínili jsme také problematiku expresivity věty. Vycházeli jsme z Bečky. Ten uvedl, že v mluvených projevech je téměř každá věta provázena nějakým citovým výrazem - jednou silnějším, jindy slabším, a to proto, že ve spontánním mluveném projevu nedokážeme úplně vyloučit své osobní stanovisko k věci, a tak se stává, že je tento projev často provázen citovými výrazy. Nastínili jsme také vymezení prostředků, kterými se vyjadřuje citová stránka výpovědi. Jedná se o věty citové, prostředky syntaktické a tvaroslovné a prostředky lexikální. Vycházeli jsme opět z Bečky.

Při pojednání o expresivních výrazech v beletrii jsme používali publikace Zimy a Chloupka. Dozvěděli jsme se, že v české próze je jevem poměrně rozšířeným expresivita kontextová. Tato expresivita vzniká přesuny mezi jednotlivými oblastmi pojmenování. Ze Zimovy publikace jsme zjistili, že ve slovní zásobě češtiny tvoří obsáhlou skupinu také aktualizace, ty mají vedle své funkce sdělné především výrazný úkon estetický (úsilí, které je jedním z principů umělecké tvorby, a úsilí o projev jazykové komiky). Prostředky, které autoři v beletrii používají, jsou především básnické metafory, synestézie, opakování slova v kontextu větném i nadvětném, oxymóron, paradox apod. V oblasti jazykové komiky se setkáváme s obrazným vyjadřováním, s interferencí lexikálních prvků různých stylistických

vrstev a s transpozicí mezi jednotlivými oblastmi pojmenování. Když jsme se tedy zaměřili na to, jak vzniká kontextová expresivita, dozvěděli jsme se, že k tomu dochází především tím, že autor užívá v určité stylistické vrstvě způsob vyjádření z jiné stylistické vrstvy nebo uvádí do větného vztahu výrazy z různých významových oblastí, spojuje prvky jazykově nápadně odlišné, nebo uvádí do vzájemného vztahu výrazy vyjadřující představy výrazně rozdílné. Dozvěděli jsme se také, že pro umělecký text je důležité častější užívání výrazů expresivních. Uvedl to ve své publikaci Chloupek. Dále se zmínil, že nadměrné užívání kladných expresiv a slov s kladnými konotacemi může vést ke kýči. Výrazným prostředkem aktualizace jsou také výrazy s negativní expresivitou. Emocionalitu do textu vnáší také výrazy, které samy expresivní nejsou, ale mají negativní konotace.

Shrneme-li poznatky, získané analýzou dotazníků, dojdeme k závěru, že důvěrná slova jsou tvořena deminutivními sufixy (*brouček, králíček, prdelka, potvůrka* apod.). Dále jsme zaznamenali sufixy používané u jmen nositelů vlastností (*drahouš*). U vulgarismů jsme narazili na sufixy, které označují nositele negativních vlastností (*blbec, pitomec*), a na sufixy, které se vyskytují u jmen odvozených od adjektiv (*blboun*). Často se v dotaznících objevovaly také výrazy tvořené příponami *-ák, -ec* a *-an*. Narazili jsme i na případ, kdy k tvoření slov dochází pomocí záporné předpony *ne-*. Z hlediska sémantického vztahu výrazů k základovému slovu jsme narazili na vztah kvantitativní, vyjadřující menší míru vlastnosti nebo rozměru (*brouk - brouček, králík - králíček, jahoda - jahůdka* apod.). Je také patrné, že respondenti často užívají pojmenování z říše živočišné a rostlinné (*brouček, králíček, koník, kocourek, koťátko, jahůdka* apod.).

Pokud se zaměříme na srovnání výsledků dvou generací, zjistili jsme, že obě generace používají výrazy téměř totožné. Důvodem může být to, že obě skupiny mají mezi sebou nízký věkový rozdíl, a tak dochází k jejich splývání.

Expresivní výrazy jsou velice zajímavou oblastí a určitě by se jim mělo věnovat více pozornosti. Díky bádání v této oblasti jsme zjistili, že expresivních výrazů je velké množství, některé výrazy jsme slyšeli poprvé. Jenom jsme se tak utvrdili v tom, že český jazyk je jazykem velice rozmanitým a krásným.

6 SEZNAM LITERATURY

6.1 KNIŽNÍ ZDROJE

BEČKA, J. V. *Česká stylistika*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1992, 467 s.

ČECHOVÁ, M. *Komunikační a slohová výchova*. Vyd. 1. Praha: ISV nakladatelství, 1998, 226 s.

ČERMÁK, F. *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Vyd. 3., dopl. Praha: Karolinum, 2001, 341 s.

ČERNÝ, J. *Úvod do studia jazyka*. 2. vyd. Olomouc: Rubico, 2008, 248 s.

FILIPEC, J.; ČERMÁK F. *Česká lexikologie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1985. 281 s.

HÁVRÁNEK, B.; JEDLIČKA, A. *Česká mluvnice*. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981, 568 s.

CHLOUPEK, J. *Stylistika češtiny*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991, 294 s.

KARLÍK, P.; GREPL M. a kol. *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 799 s.

KOŘENSKÝ, J. *Komunikace a čeština*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 1992, 89 s.

SVOBODOVÁ, J. *Jazyková specifika školské komunikace a výuka mateřštiny*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, 2000, 168 s.

ŠRÁMKOVÁ V., HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ J. *Mluvený projev a přednes*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, 300 s.

ZIMA, J. *Expresivita slova v současné češtině: Studie lexikologická a stylistická*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961, 139 s.

6.2 STUDIJNÍ TEXTY

JÍLEK, V. *Lexikologie a stylistika nejen pro žurnalisty: studijní text pro distanční studium*. Vyd. 1. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, 125 s.

6.3 SLOVNÍKY

HRDLIČKA, M., LEPILOVÁ K., DEMLOVÁ, E. *Stručný slovník řečové komunikace: (výběr z českých a slovenských prací)*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Filozofická fakulta, 2000, 111 s.

KARLÍK, P. a kol. *Encyklopedický slovník češtiny*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002, 604 s.

REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. Vyd. 1. Voznice: Leda, 2001, 752 s.

6.4 AKADEMICKÉ PRÁCE

TOMANOVÁ, A. *Partnerská pojmenování (něžná pojmenování mezi partnery)*. Plzeň, 2011. Bakalářská práce. ZČU v Plzni, Fakulta pedagogická, Katedra českého jazyka a literatury. Vedoucí práce Doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc.

7 RESUMÉ

The topic of the thesis is Expressivity and Communication. The work is divided into three parts. The first part deals with the theory of expressivity and communication, the second consists of methods and the criteria of research, and the third part is oriented on the analysis of collected information.

The aim of this work was to discuss the expressivity, communication and expressivity in fiction; create the questionnaire and then analyse the completed answers. The results of the questionnaires for each generation were subsequently mutually compared.

4. **Jak často důvěrná slova používáte? Svou odpověď zdůvodněte.**

- a) *velmi často*
- b) *občas*
- c) *minimálně*

Proč?

5. **Jak oslovujete své blízké (např. partner, sourozenec, kamarád/kamarádka apod.), když jste na ně naštvaní?**

6. **Mezi expresivní výrazy patří také slova vulgární. Používáte vulgarismy? Pokud ano, uveďte 3 výrazy, které používáte nejčastěji.**

7. **Uveďte, jak byste expresivně vyjádřil/a:**

- a) *že někdo zemřel:* _____
- b) *že je někdo vulgární:* _____
- c) *slovo „legrace“:* _____
- d) *slovo „záchod“:* _____

8. **Pokuste se vysvětlit následující expresivní výrazy:**

- a) *páprda:* _____
- b) *lemp:* _____
- c) *šejdíř:* _____
- d) *hastroš:* _____

8.2 PŘÍLOHA 2 - UKÁZKA VYPLNĚNÉHO DOTAZNÍKU

Dotazník k diplomové práci
na téma
„Expresivita a jazyková komunikace“

Pozn.: Tento dotazník je anonymní a slouží výhradně jako podklad k diplomové práci.

Pohlaví: muž žena

Věk: Uved'te, prosím! 20

Povolání: Student/ka: Střední škola – která? _____
Vysoká škola – která? UK Praha, Pedagogická fakulta

Pracující: Uved'te, prosím, jakou práci vykonáváte! _____

1. Uved'te, jak rozumíte pojmu „expresivita“:
vyjadřování konkrétního slova

2. Myslíte si, že používáte expresivní výrazy v běžné komunikaci? ano
Pokud ano, uveďte důvod jejich užívání a příklad expresivního výrazu - např. oživení hovoru slovem „vole“ apod.
protože se řekne kulatě, ani si to neuvědomujeme → sakra

3. Mezi expresivní výrazy řadíme tzv. familiární, důvěrná slova. Užíváme je v důvěrném styku v okruhu známých osob. Uveďte, jak důvěrně oslovujete:
a) svého partnera/svoji partnerku: lásko, sloto, myšáku
b) svého nejlepšího kamaráda/svoji nejlepší kamarádku: bratku
c) svého bratra/svou sestru: brácho, kámo

4. Jak často důvěrná slova používáte? Svou odpověď zdůvodněte:
 a) velmi často
 b) občas
 c) minimálně

- 1 -

Proč? *celá společnost tak mlčí, nevědoměji si to*

5. Jak oslovujete své blízké (např. partner, sourozenec, kamarád/kamarádka apod.), když jste na ně naštvaní?

raději neoslovuji

6. Mezi expresivní výrazy patří také slova vulgární. Používáte vulgarismy? Pokud ano, uveďte 3 výrazy, které používáte nejčastěji:

hu- bočno, vole, kra'no

7. Uveďte, jak byste expresivně vyjádřil/a:

- a) že někdo zemřel: *natáhl bačkovy, zdechnul*
 b) že je někdo vulgární: *sprotákl, barau*
 c) slovo „legrace“: *prodel, přič*
 d) slovo „záchod“: *secko*

8. Pokuste se vysvětlit následující expresivní výrazy:

- a) páprda: *šlupěj člově*
 b) lempl: *šlupěj člově*
 c) šejdiř: *podvodník*
 d) hastroš: *špatně oblečený*

8.3 PŘÍLOHA 3 - TABULKA DŮVĚRNÝCH SLOV, KTERÝMI OSLOVUJÍ DOTAZOVANÍ SVÉ BLÍZKÉ

Důvěrné slovo	Muži VŠ a SŠ	Ženy VŠ a SŠ	Dospělí muži	Dospělé ženy	Celkem
Bambulka	0	1	0	0	1
Bárbí	0	0	0	1	1
Bejk	0	1	1	2	4
Beru	0	1	0	0	1
Beruš	0	1	0	0	1
Beruška	0	0	1	2	3
Blbka	2	1	0	0	3
Blboun	0	0	0	1	1
Bob	0	1	0	0	1
Bobeš	0	1	0	0	1
Bobina	0	1	0	0	1
Borec	0	0	1	0	1
Brádr	0	1	0	0	1
Brácha	3	8	4	2	17
Brambora	0	0	0	1	1
Brasci	1	0	0	0	1
Brášin	0	0	1	0	1
Bráška	0	2	1	1	4
Brašule	2	3	1	0	6
Bratr	0	3	4	0	7
Bratřík	0	1	0	0	1

Brother	0	0	1	0	1
Brouček	0	11	1	7	19
Brouk	0	11	0	5	16
Buchétka	0	0	1	0	1
Buchta	0	1	0	0	1
Bužníček	0	1	0	0	1
Čiči	0	0	0	1	1
Čičina	0	1	0	1	2
Čiča	1	0	0	0	1
Čumáček	0	1	0	2	3
Čuník	1	0	0	0	1
Drahá	0	2	1	1	4
Drahouš	0	1	0	1	2
Drahoušek	0	4	0	0	4
Drobeček	0	1	0	0	1
Držtička	0	2	0	0	1
Dvojče	0	0	0	1	1
Dydýn	0	0	0	1	1
Einstein	0	1	0	0	1
Exot	0	0	1	0	1
Féro	1	0	0	0	1
Fešák	0	1	0	0	1
Frája	0	1	1	0	2
Funice	0	0	1	0	1

Holka	0	2	0	0	2
Holota	0	0	1	0	1
Hombre	0	0	1	0	1
Chlap	1	0	0	0	1
Jahůdka	0	0	1	0	1
Jméno	4	30	19	17	70
Kámo	3	10	1	1	15
Koblížek	0	2	0	0	2
Kocour	0	2	0	1	3
Kocourek	0	0	0	1	1
Kočena	0	1	0	0	1
Kočička	0	0	1	3	4
Kočka	1	13	0	3	17
Koláček	0	1	0	0	1
Koloušek	0	1	0	0	1
Koník	0	1	0	1	2
Kotě	0	2	0	0	2
Koťátko	0	0	1	0	1
Králíček	0	1	0	1	2
Kravka	0	0	0	1	1
Kukadlo	0	0	0	1	1
Láska	0	10	6	2	18
Malčik	0	1	0	0	1
Máma	0	0	1	0	1

Mazlík	0	3	0	1	4
Medvídek	0	3	0	3	6
Miláček	2	24	7	15	48
Milánek	0	1	0	0	1
Myšák	0	1	0	0	1
Myška	0	1	0	0	1
Okurka	0	0	1	0	1
Opičák	0	1	0	0	1
Osel	0	0	0	1	1
Pani	0	1	0	0	1
Pinda	0	0	0	1	1
Pitomec	0	0	1	0	1
Poklad	0	1	0	0	1
Pošahanec	1	0	0	0	1
Potvůrka	1	0	0	0	1
Prcek	0	3	0	0	3
Prd	0	0	0	1	1
Prdelka	1	1	3	1	6
Prdka	0	1	0	0	1
Přezdívka	4	15	0	0	19
Pusa	0	2	0	0	2
Pusík	0	1	0	0	1
Pytlí	0	0	0	1	1
Racochejl	0	1	0	0	1

Retard	1	0	0	0	1
Rodina	0	0	0	1	1
Ségra	4	14	8	6	32
Ségruš	0	3	0	0	3
Ségruška	1	0	0	0	1
Sestra	3	0	0	0	3
Sestřička	1	1	1	0	3
Sestřicha	0	1	0	0	1
Sígra	0	1	0	0	1
Sis	0	1	0	0	1
Sister	0	0	1	0	1
Sluníčko	0	1	2	1	4
Šmejd	0	0	0	1	1
Šmudla	0	1	0	0	1
Šmudlík	0	1	0	0	1
Šťabajzna	0	0	1	0	1
Švestka	0	0	0	1	1
Táta	0	1	0	2	3
Tatar	0	0	0	1	1
Trotl	1	0	0	0	1
Trubička	0	1	0	0	1
Ťuťu	0	1	0	0	1
Vokurka	0	0	0	1	1
Vůl	3	5	3	4	15

Xicht	0	0	0	1	1
Zajíček	0	1	0	0	1
Zdrobnělina jména	8	39	1	13	61
Zlatá	0	2	0	1	3
Zlatí	0	4	2	3	9
Zlatíčko	0	4	2	4	10
Zlato	6	35	2	13	56
Zlatuše	0	1	0	0	1
Zlobidlo	0	1	0	0	1
Zmeteček	0	0	0	1	1
Žena	0	1	0	1	2

8.4 PŘÍLOHA 4 - TABULKA VULGARISMŮ

Vulgarismus	Muži VŠ a SŠ	Ženy VŠ a SŠ	Dospělí muži	Dospělé ženy	Celkem
Blb	0	1	0	0	1
Blbec	0	9	2	3	14
Blboun	0	0	0	1	1
Čuryrn	0	0	1	0	1
Debil	3	6	4	10	23
Dement	3	1	0	0	4
Děvka	0	0	1	0	1
Dyk	1	1	0	0	2
Hajzl	0	6	5	2	13
Hergot	0	0	0	1	1
Hovado	0	0	0	2	2
Hovno	0	5	0	4	9
Idiot	1	5	2	1	9
Jantar	0	0	1	0	1
Knecht	0	0	1	0	1
Kokot	0	1	1	2	4
Kráva	4	15	5	8	32
Kretén	5	14	7	5	31
Kurňa	0	3	1	1	5
Kurva	5	23	7	5	40
Magor	0	4	1	1	6

Pako	0	3	0	1	4
Píča	2	2	2	2	8
Píčus	0	2	1	0	3
Pitomec	0	0	0	1	1
Prdel	9	30	8	16	63
Retard	1	0	0	0	1
Řiř	0	0	1	1	2
Sakra	0	4	0	3	7
Sviňárna	0	1	0	0	1
Svině	1	4	1	1	7
Trouba	0	0	1	0	1
Vocas	0	0	1	0	1
Vůl	12	28	14	13	67
Zmetek	0	1	0	2	3
Zmrd	0	3	3	1	7